

Језик данас

НОВА СЕРИЈА

ГЛАСИЛО МАТИЦЕ СРПСКЕ ЗА КУЛТУРУ УСМЕНЕ И ПИСАНЕ РЕЧИ

САДРЖАЈ

Норма

Душка Кликовац

Укључујући Србију или укључујући у Србији? (О једном новопридошлом англицизму) 1

Запазили смо

Рада Стијовић

Призедан – ѿримийиван или ѿрезвен? . 8

Осветљавања

Михаило Шкорпић

Језички модели, ѿија је ѿо? 14

Маријана Ђукић

Фразеолошке јединице у ѿексѿовима о свеѿском ѿрвенсѿу у фудбалу 2022. ѿдине 20

Пратимо новости

Милица С. Божић Синчук

Владан Јовановић, Језик и речник свеѿоѿ владике Николаја Велимировића 28

Мали савети 36

Одлуке Одбора за сѿандардизацију срѿскоѿ језика 39

Писци о језику 41

УРЕДНИЦИ

Академик ИВАН КЛАЈН (1997–2005)
Др РАДА СТИЈОВИЋ (2014–)

УРЕДНИШТВО

Др РАДА СТИЈОВИЋ (главни и одговорни уредник)
Др НАТАША ВУЛОВИЋ ЕМОНТС
Др РАЈНА ДРАГИЋЕВИЋ
Др РАДОЛИЦА ЈОВИЋЕВИЋ
Др ДУШКА КЛИКОВАЦ
Др ВЕСНА ЛОМПАР
Др АЛЕКСАНДРА МАРКОВИЋ
Др МАТО ПИЖУРИЦА
Мр ОЛГА САБО
Академик МИЛОСАВ ТЕШИЋ

Језик данас

Адреса Уредништва: 21000 Нови Сад, ул. Матице српске бр. 1

Телефон: 021/420-199, лок. 265

Издавач: Матица српска

Цена: 200,00 динара

Технички секретар
Катјарина Сунајко

Коректор
Тајјана Пивнички Дринић

Технички уредник
Вукица Туцаков

Корице

Оскар Шћефан

Компјутерски слог
Владимир Вајић, ГРАФИТ, Петроварадин

Штампа
САЈНОС, Нови Сад

Језик данас на интернету:
[www.maticasrpska.org.rs/jezik danas](http://www.maticasrpska.org.rs/jezik-danas)
e-mail: ksunajko@maticasrpska.org.rs

Рукописи се не враћају

Министарство културе Републике Србије
финансијски је помогло штампање овог гласила Матице српске

CIP – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

808

ЈЕЗИК данас : гласило Матице српске за културу усмене и писане речи / главни и одговорни уредник Рада Стијовић. – 1997, бр. 1-2005, бр. 21/22 ; Н. с. Год. 1 (10), бр. 1/2 (2014)– . – Нови Сад : Матица српска, 1997–. – 24 cm

Тромесечно.

ISSN 0354-9720 = Језик данас
COBISS.SR-ID 126253063

НОРМА

Душка Кликовац

УКЉУЈУЋИ СРБИЈУ ИЛИ УКЉУЧУЈУЋИ У СРБИЈИ?

(О једном новопридошлом англицизму)

1. Увод

У овом прилогу¹ биће речи о употреби речи *укључујући* у примерима као што су ови:

(1) Potresi su se osetili širom zapadne Turske, uključujući u Istanbulu [...].

(2) Povratak partije Pravo i pravda na vlast pratila je veća napetost u odnosima sa Nemačkom, uključujući zbog odbijanja Varšave da primi tražioce azila u vreme rekordnog priliva izbeglica u EU 2015. i 2016.

У таквим примерима реч *укључујући* не понаша се на уобичајени начин, јер је допуњена не акузативом без предлога (нпр. *укључујући Истамбул*), него неком предлошко-падежном конструкцијом (у наведеним примерима такве конструкције истакнуте су полумасним слогом).

¹ Овај текст је скраћена верзија нашег рада „О употреби речи *укључујући* – синтаксички, семантички и стилски аспект”, објављеног у часопису *Научни састајник слависта у Вукове дане*, 51/1, 2022, стр. 155–166.

У питању су понајвише преводи с енглеског језика (дословно се преводи енглеско *including*).² Конкретније, то су:

– текстови који потичу од разних иностраних институција, често у оквиру Европске уније или Уједињених нација или њихових тела (УНИЦЕФ, УНХЦР, ОСЦЕ, УНМИК, ОЕБС, Савет Европе, Еулеск итд.), али и других (Америчка амбасада, аустријска влада...); документи настали из сарадње ових и домаћих институција;

– међународни закони, конвенције и сл. преведени на српски језик (нпр. *Циљеви одрживог развоја*), међудржавни уговори;

– домаће институције, државне и недржавне: Министарство здравља РС, Институт за стандардизацију Србије, Београдска отворена школа, Академија за медијацију и дијалог, Специјализована већа и специјализовано тужилаштво Косова;

– различити медији и новинске агенције, информативни портали на интернету: Слободна Европа, Глас Америке, Радио Косова, Н1, Данас, Курир, Експрес, Блиц, Инсајдер, Недељник, Новости, РТВ, Б92, Vesti online, Novosti-dana.rs;

– правни (најчешће политике приватности) или рекламни текст неке компаније, обично (али не искључиво) иностране;

– *Википедија* на српском.³

Да је та појава ипак почела да „хвата коренић” и у изворно домаћим текстовима, показује и неколико примера из ауторских радова, као и из изјава политичара и стручњака (обично медицинских).

2. Уобичајене употребе речи укључујући

Реч *укључујући* је, изворно, облик (глаголски прилог садашњи) глагола *укључивати*, који је прелазан: допуњава се именицом или именичком синтагмом у акузативу без предлога:

(3) [Т]елевизије опширно јављају о току догађаја, укључујући у програм **извештаче са лица места**. (ЕК) [= Телевизије опширно јављају о току догађаја и притом укључују у програм **извештаче са лица места**.]

Међутим, реч *укључујући* има још једну улогу, која је знатно чешћа, али у нашим једнојезичким речницима није издвојена: да уведе, на крају клаузе

² У енглеском је та појава такође новија и потиче из формалног језика (како изгледа, пре свега правничког). На њену новину указује и чињеница што ни у једном енглеском речнику на интернету нисмо наишли на такав пример међу онима којима се илуструје употреба речи *including*.

³ Примери из последње две групе могли су настати аутоматским превођењем. У неким случајевима је то очигледно по великом броју грешака, али текстови које смо узимали у обзир били су задовољавајуће тачни.

одн. реченице, и увек иза паузе у говору одн. зареза у писању,⁴ накнадну информацију, у примерима као што су ови:

(4) За аналитичаре је већу тежину имао податак да се клима „хлади” у **воде-ним чланицама валутне уније, укључујући** Француску и Немачку ...

(5) Од 19 чланица НАТО, **15** су обећале да ће учествовати у операцији у Македонији, укључујући и САД, рекао је Бродер.

(6) Рестрикцијама је погођено око пола милиона домаћинстава и фирми у **две** **трећине Калифорније, укључујући** и делове Силицијумске долине ..., затим престоницу Сакраменто и Сан Франциско.

Као што видимо, најпре се именује неки шири појам (означен изразима које смо означили полумасним слогом), а онда се, помоћу речи *укључујући*, уводе ужи појмови, који се идентификују као чланови односно делови тог ширег појма, тако што се каже да он обухвата, „укључује” и њих. Подразумева се, дакле, да шири појам обухвата и друге јединице, а не само оне које су именоване после речи *укључујући*. Због тога после те речи по правилу, мада не и обавезно, стоји речца *и* (како је у пр. 5, 6).

Тиме што их издваја из ширег појма и посебно именује, пошиљалац поруке истиче ужи појам одн. појмове, у складу са својим комуникативним потребама. То истицање је, међутим, дискретније него да је постигнуто речима *нарочито* или *посебно*.

У овој употреби (као тзв. предлошки израз) реч *укључујући* и даље се понаша као облик глагола *укључивати*: као допуну има акузатив без предлога. Међутим, у примерима као што су 1 и 2 именица одн. именичка синтагма која означава ужи појам стоји у некој предлошко-падежној конструкцији, зато што се уклапа у реченичну структуру не преко речи *укључујући*, него непосредно (*Пошресу су се осејили ... у Истанбулу* и сл.). Због тога и сама реч *укључујући* стиче сасвим други граматички статус: понаша се као речца.

3. *Укључујући* као речца: граматички аспект

Што се тиче реченичних конструкција у којима се речца *укључујући* јавља, основне су две. У првој (која је приказана и примером 1) израз који означава ужи појам и налази се у неком другом падежу осим акузатива без предлога, може се без икаквих последица заменити акузативом без предлога:

(7) Маске морају **сви** да носе, укључујући и **деца** ..., рекао је члан Кризног штаба професор Мијомир Пелемиш. [= Маске морају да носе сви, укључујући и **децу**]

⁴ Зарез се у овом случају пише прилично доследно (мада не и увек), што, с обзиром на генерално ниску интерпункцијску писменост код нас, значи да је осећање да ту постоји пауза изразито јако.

(8) Vlada SAD-a i Ambasada SAD-a u Prištini finansiraju razne mogućnosti za programe razmene **za građane Kosova, uključujući za učenike srednjih škola, studente univerziteta, akademsko osoblje i stručnjake**. [= ... за грађане Косова, укључујући **ученике средњих школа** ...]

(9) Sa najvišeg nadležnog političkog nivoa treba da bude izdato formalno saopštenje upućeno **svim službenicima KPS-a (uključujući policajcima kriminalne policije)** ... [= ... свим службеницима КПС-а (укључујући **полицајце криминалне полиције**) ...].

У другом случају иза речи *укључујући* стоји нека конструкција која има прилошко значење, а шири појам може бити именован (у пр. 10 то су *болни захвати*), али и не мора (пр. 11, а в. и пр. 2):

(10) [Н]еке болне захвате, *укључујући над мушкарцима*, изводио је без анестезије.

(11) [М]ожемо да откријемо ваше личне податке одабраним трећим лицима, *укључујући у следећим ситуацијама* [...].

Да ли иза речи *укључујући* мора да стоји таква конструкција? Не мора: реченица се може преформулисати тако да се та реч понаша на уобичајени начин:

(10a) Неке болне захвате, укључујући **захвате/оне** над мушкарцима...

(10b) Неке болне захвате над **пацијентима**, укључујући мушкарце...

(11a) ... да откријемо ваше личне податке ... **у извесним ситуацијама**, укључујући и следеће...

Најједноставнији начин да се реченице из пр. 10 и 11 усагласе с граматичким правилима српског језика јесте да се *укључујући* замени изразом *између остало* (који енглески језик нема):

(10в) Неке болне захвате, **између осталог** и над мушкарцима...

(11в) ... да откријемо ваше личне податке, **између осталог** и у следећим ситуацијама...

А да су та два израза потпуно еквивалентна, показује следећи пример, у којем су они употребљени у готово идентичним контекстима:

(12) Циљеви одрживог развоја

1.а Осигурати значајну мобилизацију ресурса из различитих извора, *између осталог* и кроз повећану развојну сарадњу [...].

2.а Повећати инвестирање, *укључујући* кроз побољшану међународну сарадњу, у руралну инфраструктуру [...].

4. *Укључујући* као речца: стилски аспект

Какви су, са стилске стране, текстови који садрже речцу *укључујући*? Већина примера је могла бити формулисана краће и једноставније. Тако често

запажамо претерану и непотребну употребу глаголских именица (пр. 13, 14, 15; в. и пр. 18, 21); гомилање тзв. *и*-група, тј. употреба напоредне конструкције с везником *и* уместо једне речи или синтагме (пр. 13, а в. и пр. 18, 19); употребу предлошких израза, често неодређеног значења, уместо предлога (нпр. у *йоџлегу*, у *односу на* – пр. 15, 16):

(13) [...] удвостручити напоре у борби против **изостајања** из школе **и** раног **напуштања** школовања међу ромском децом, укључујући **ширењем и развојем** дугорочног **коришћења** услуга педагошких асистената [...]. [= Удвостручити напоре да ромска деца не изостају из школе и рано не напуштају школовање, између осталог и ангажовањем педагошких асистената.]

(14) Turci mogu u plej-of samo ako **ostvare sve tri pobeде** до краја (укључујући *над Звездом* у последњем колу) [...]. [= ако победе сва три противника до краја (укључујући Звезду...)]

(15) Влада заједнице **има аутономију у погледу** широког спектра надлежности, укључујући *над* природним ресурсима и туризмом [...]. [= аутономна је у надлежностима над многим областима, укључујући природне ресурсе и туризам]

(16) Zakoni i običaji ratovanja regulišu vođenje oružanih sukoba, укључујући **и односу на цивиле**. [= укључујући понашање према цивилима]

Следећи примери нуде и еуфемизме, који служе да се право значење, као непријатно, прикрије:

(17) „Horizontal Facility za Zapadni Balkan i Tursku” je zajednička inicijativa Evropske unije i Saveta Evrope koja omogućava korisnicama da ispune svoje reformске агенде у областима људских права, владавине права и демократије и да се ускладе са европским стандардима, укључујући **у процесу проширења Европске уније**, где је то relevantно.

(18) Исправити **и** спречити трговинска ограничења **и** деформације на пољопривредним тржиштима у свету, укључујући кроз истовремено **елиминисање** свих врста извозних субвенција у пољопривреди **и** свих извозних мера са еквивалентним ефектом [...].

Наиме, у пр. 17 „процес проширења Европске уније” стоји уместо „процеса приступања Европској унији”. Право значење је, дакле: „да испуне своје реформске агенде ... и да се ускладе са европским стандардима, између осталог и зато да би приступиле Европској унији.” А у пр. 18 реч *истовремено* семантички „штрчи” и указује на то да *укључујући* значи, заправо, „тако/ тиме што...”. Кад се уклоне сви вишкови, одговарајућа парафраза реченице била би: „Спречити земље да уводе трговинска ограничења на пољопривредне производе, тако што ће укинути извозне субвенције и сличне мере.”

Наведене особине одлика су бирократског језика – и у том кључу, сматрамо, треба разумети и употребу речи *укључујући* као речце. Она може бити још један начин да се бирократски језик – као језик онога ко има друштвену

моћ и тежи да је истакне, а често и злоупотреби – самопрогласи, учини различитим од уобичајеног начина изражавања. Ево једне предуге, нејасне, неодређене и преопште – речју, егземпларно бирократске реченице из нашег корпуса:

(19) **Партнерство и сарадња** треба да **буду подстицани** међу **бројним актерима** укљученим у образовање за демократско грађанство и образовање из људских права на државном, регионалном и локалном нивоу, **укључујући** међу творцима смерница, образовним стручњацима, ученицима, родитељима, образовним установама, невладиним организацијама, медијима и у широј јавности, како би **се што више искористили** њихови доприноси.

5. Речца *укључујући*: семантика

Јасноћи израза с речцом *укључујући* никако не доприноси ни то што она има и друга значења осим оног повезаног с глаголом *укључивати*. Тако у пр. 20 има значење „и”, у пр. 21 „чак и”, а у пр. 22 „и то”.

(20) Dugotrajni ajlajner i olovka za oči. S jedne strane mekani filcani vrh omogućava vam da nacrtate definisanu i preciznu intenzivnu crnu liniju na gornjem kapku [...]. Sa druge strane, automatska olovka vam omogućava da spojite liniju, uključujući **na unutrašnjem obodu oka** [= да спојите линију и на унутрашњем ободу ока]

(21) Ako dobijete uputstvo od kliničkog tima, nosite masku tokom **boravka** u centru za dijalizu, uključujući tokom terapije. [= ... током боравка у центру за дијализу, чак и током терапије]

(22) Građanima Srbije je data mogućnost da se oslobode od plaćanja sudskih taksi ukoliko postupak otpočet pred sudom okončaju sporazumom u vansudskom postupku – medijaciji. Ovo je omogućeno time što strana u sukobu uvek može podneti predlog za **rešavanje spora medijacijom uključujući pre suđenja, u toku suđenja ili tokom žalbenog postupka**. [= ... решавање спора медијацијом, и то пре суђења, у току суђења или током жалбеног поступка]

Нарочиту пажњу, међутим, привлаче неретки случајеви где *укључујући* заправо стоји уместо *нарочито*; ево једног (в. и пр. 2):

(23) Ali su dodali da je štetniji oblik oklevanja podstaknut lažnim vestima, mitovima i dezinformacijama o bezbednosti vakcina, uključujući među verskim grupama i nekim članovima lekarske zajednice.

Да бисмо ближе испитали однос међу тим двама речима, прегледали смо документ *Model Smernica o vladinim merama za sprečavanje trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije u lancima snabdevanja*, OEBS, 2018. У њему је, на 76 страна, реч *укључујући* употребљена чак 95 пута – од тога девет пута као речца, а у осталим случајевима као предлошки израз с акузативом. У исто време, *нарочито* и *посебно* као надовезивачке речце употребљене су само 15,

односно 9 пута, а израз *пре свега* само једанпут. При томе би у двадесетак примера са *укључујући* прикладније било употребити неку од ова три постојања израза; а да је вредност речи *укључујући* заиста „нарочито”, показује и то што се у документу налазе обе ове речи у истом контексту:

(24) [...] mehanizam za pritužbe u slučaju kršenja ljudskih prava, uključujući trgovinu ljudima [...].

(25) U slučaju utvrđivanja kršenja ljudskih prava, **narочito** trgovine ljudima, u lancima snabdevanja dobavljača [...].

Не можемо се одупрети утиску да се *укључујући* појављује као еуфемизам за речи које служе истицању: *нарочитио, посебно, пре свега* и сл.; а преузевши семантику тих речи, *укључујући* је преузело и њихово синтаксичко понашање.⁵ Тако текст постаје „раван”, не осећа се ауторски ангажман нити став, што га додатно бирократизује.⁶

6. Закључак: шта даље с речцом *укључујући*?

Реч *укључујући* употребљена као речца јесте иновација у српском језику, али не аутохтона, него преузета из енглеског језика. Наша анализа је показала да је она бирократизам – одлика бирократског језика као нарочитог облика формалног, и потенцијално манипулативног, начина изражавања. Конструкције с њом често се могу преформулисати у оне које су у српском језику уобичајене – а то је с речју *укључујући* као предлошким изразом који тражи акузатив без предлога. А кад таква преформулација није могућа, као потпуни еквивалент може се употребити израз *између осталих*. Одатле проистиче и одговарајућа нормативистичка препорука.

Душка Кликовац
Филолошки факултет, Београд
Klikovac@fil.bg.ac.rs

⁵ Наравно, ово се односи и на енглески језик, где је могуће да је *including* заменило *especially, particularly* у сл. изразе.

⁶ Конструкције с речју *укључујући* у овом документу – било да је она употребљена као предлошки израз или речца – врло често су (у више од десет случајева) неодређене и читаоцу непрозирне због тога што није јасно да ли шири појам обухвата још нешто осим ужих појмова (именованих после *укључујући*), или се у њему/њима исцрпљује. Нпр.: *Imati slobodu i sposobnost da zadrže lične identifikacione isprave, uključujući pasoše, radne dozvole i ostale dokumente [...]*.

ЗАПАЗИЛИ СМО

Рага Симијовић

ПРИЗЕМАН – ПРИМИТИВАН ИЛИ ТРЕЗВЕН?*

1. У речницима српско(хрватско)г језика забележено је да придев *приземан* значи, пре свега, 'који се налази при земљи': *приземна кућа*, *приземан ситан*, *приземна соба* (РСХЈ и РСЈ)¹. Грађа Речника САНУ и електронских корпуса богато илуструје ово значење, а садржи и примере који ће, извесно, нешто проширити наведену дефиницију у: 'који се налази, дешава, изводи ниско, при земљи': *приземан ѓрозор*, *приземна ѓриѓеза*, *приземни гео сѓабла*, *приземни лисѓови на билѓци*, *приземни вейѓар*, *приземни ѓожар*, *приземни ударац лоѓѓом*, *приземни ценѓѓарѓуѓѓ*. Примере типа *приземна кућа* и *приземна соба* требало би дефинисати са 'који има само приземље', односно, 'који се налази у приземљу'. Ово значење придева *приземан* данас је врло раширено и у неким областима људске делатности јавља се као термин (грађевинарство, архитектура, ботаника). Судећи по доступној грађи, придев се јавио у другој половини XIX века², када се осећао, како се наводи у RJAZU, као књишка реч („покњишки се говори и пише”).

* Шира верзија овог рада под насловом „Утицај друштвеног контекста на значење речи (на примеру лексема *приземан*, *приземност* и сл.)” налази се у зборнику *МногOLEјина ѓисања сабрасмо у једно*, посвећеном проф. др Драгиши Бојовићу.

¹ Реч је о *Речнику срѓкохрвајскоѓа књижевноѓ језика* Матице српске (испрва и Матице хрватске) (РСХЈ) и *речнику Срѓкоѓа књижевноѓ језика* Матице српске (РСЈ). Слично се дефинише и у *Речнику савременоѓ срѓкохрвајскоѓ књижевноѓ језика* Милоша Московљевића (РММ) и *Rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika JAZU* (RJAZU). У Вуковом *Срѓском рјечнику* ова лексема није забележена, а у *Речнику срѓкохрвајскоѓа књижевноѓ и народноѓ језика* (РСАНУ) она још није обрађена.

² RJAZU као потврду наводи *Њемачко-хрвајски рјечник* Богослава Шулека из 1860. и *Речник срѓкоѓ и немачкоѓ језика* Ђорђа Поповића из 1895. У грађи за РСАНУ најстарији

Грађа показује да се овај придев и данас најчешће употребљава у наведеном значењу и оно не изазива недоумице. Недоумице у вези са значењем придева *йриземан* почињу са значењима која су се развила из основног. РСХЈ у оквиру исте дефиниције као фигуративну употребу (сходно старијој пракси српске лексикографске школе) дефинише лексеми *йриземан* са 'низак, рђав, неморалан' и илуструје примером: „Чудне неке ситне, *йриземне* и нелијепе страсти разарају дух свечаних игара”. Такав поступак примењен је и у РСЈ, с тим што дефиниција гласи 'прост, примитиван, низак, неморалан'. Други речници (RJAZU, PMM) не доносе изведена значења. Њих налазимо тек у грађи РСАНУ, и то почев од 1948. године, када су забележена само два таква примера,³ што може бити показатељ почетка семантичке трансформације ове лексеми.

2. Судећи по грађи, кроз читаву другу половину XX века ова лексема се употребљавала искључиво у негативном значењу, да означи оно што је просто, примитивно, безвредно, банално, испразно, лишено вишег, сложенијег садржаја, смисла за квалитетно, лепо, вредно, усмерено на ниже захтеве, потребе, односно да означи особу која је таква или ствара таква дела. У основи овог значења лежи схватање да је оно што је при земљи лоше, негативно, мање вредно и што је у складу са народним религиозним схватањем да је небо оличење духовности и чистоте, а земља порока и греха.⁴ То је схватање које се налази и у полисемантичкој структури придева *низак*.⁵ Оваквим асоцијацијама су се из основног семантичког садржаја придева *йриземан* развила следећа значења и значењске нијансе (потврђујем их примерима из необјављене грађе за РСАНУ, као и из електронских корпуса⁶):

- а. *йросй, йримийиван, јефйин, безвредан; баналан, исйразан, йривијалан*. – У телевизијским програмима преовлађује неукус, *йриземна* забава, чист шунд (Политика 2001, СрпКор 2013). Онда су, наравно, кренуле салве оптужби због „тровања нације *йриземним* хумором, порнографијом, неквалитетном музиком”

примери су из новосадског часописа *Даница* ('куће су све *йриземне*', 1867. год.), *Француско-српској речника* Настаса Петровића ('*йриземни* део стабла', 1883. год.), из дела С. Матавуља ('у *йриземној* соби', 'у мрачни *йриземни* ходник'), Д. Илића ('у трошној а *йриземној* кућици'), И. Војновића ('на звонику *йриземноја* самостана') и др. У СрбELTeC-у је најстарији пример из 1892, из Матавуљевог *Баконје фра Брна*.

³ У оба примера је реч о појму *йриземни наййурилизам*. Извори су часописи *Књижевност*, бр. 2, Београд, 1948. и *Књижевне новине*, бр. 12, Београд, 1948.

⁴ О лексеми земља као одразу језичке слике природе в. ШТРЕЉАЦ 2020: 191–205.

⁵ Више о томе у: ГОРТАН-ПРЕМК 1997: 106.

⁶ Реч је о *Електронском корйусу српској језика* Математичког факултета Д. Витаса и М. Утвића (даље СрпКор 2013), *Електронском корйусу српској језика* Друштва за језичке ресурсе и технологије, аутора Д. Витаса и Р. Станковић (даље СрпКор 2021), *Електронском корпусу старих српских романа* први пут публикованих у периоду 1840–1920. год. Џ. Крстев (даље СрпELTeC), као и о *Serbian Web Corpus*-у Института за српски језик (даље PDRS).

(НИН 2002, СрпКор 2013). Велики је стилиста, мајстор метафоре и каламбура, али и стваралац који се клони *йриземној* и тривијалног (Политика 2000, СрпКор 2013). Банално и сурово, *йриземно* и грубо, споредно и пролазно, мучно и јадно пропевало је у Михаиловићевој прози (Политика 2000, СрпКор, 2013).

б. *йросїї, лищен вищеї, сложенїеї садржаја; који се бави обичним, свакодневним темама; својсївен остварењима мање вредности, мањеї значаја; који ствара такава дела.* — Изненађује веома *йриземан* ниво овог разговора, недостатак озбиљне анализе феномена бестселера (Политика 2010, СрпКор 2013). То је био отпор против помирења са тадашњом срамном словеначком стварношћу ... које се у оно време увлачило у словеначку литературу, било у облику *йриземној* натурализма, или у облику препевавања шупљих либералних програма (Борис Зихерл, 1948, Грађа). Ма како тај задатак објективно био велик, за српске министре он је сувише *йриземан* и ситан. Они од образовања очекују много више — да ствара личност, коригује понашање (Политика, 2009, СрпКор 2013). У књижевним круговима само се о политици наклапа, а кад неко то удене у своје дело он је *йриземни* писац, насео на дневну политику, сматрају га за уљеза који пише другоразредну литературу (Политика, 2008, СрпКор 2013).

в. *лищен смисла за квалитетно, леїо, вредно, усмерен на ниже захїеве, йоїребе.* — Она жали што није запослена јер је не испуњава брига о кући и деци. Поред *йриземној* укуса и кича, њу одликује и малограђанска филозофија оговарања (Политика, 2001, СрпКор 2013).

3. На самом крају XX века лексема *йриземан* почела је да се употребљава у готово дијаметрално супротном значењу — који је једноставан, обичан, реалан, практичан, рационалан, трезвен, скроман и сл.

Семантичка трансформација овог значења придева *йриземан* може се довести у везу са мотивацијом за настанак значења фразеологизама са лексемом земља у којима се изражава народна представа о земљи као о простору реалног, стварног, свакодневног живота, као, нпр., у фразеологизму *сїајайїи* (*лежайїи* и сл.) *на земљи* 'бити реалан, стваран' или у фразеологизмима (1) *ни на небу ни на земљи* (*бийїи, налазиїи се и сл.*) 'бити у несигурном, неодређеном, неповољном положају' и (2) *лебдеїїи између неба и земље* 'бити одвојен од стварности, без ослоњаца на стварност, без рационалне основе, сањарити, маштати не примећујући стварност око себе', којима се у целини изражава несигурност положаја (1) и нерационалност (2), али се компонента земља поима као 'сигурност, стабилност, односно рационалност'.

Из оваквог поимања земље и живота на земљи развила су се следећа значења придева *йриземан*:

а. *једносїаван, йросїї, обичан.* — Наше тржишне прилике су такве да велики број потенцијалних корисника [Речника маркетинга] захтева ... *йриземнија*, а тиме и прихватљивија објашњења (НИН 2002, СрпКор 2013). Бојим се да ћемо се предозирати рововском филозофијом. Зато се вратимо *йриземним*, цивилним

мудростима (Политика 2008, СрпКор 2013). Земне и *йриземне* „обичне, просте, једноставне” ствари њега [Петрашина] као да нису занимале (Д. Ненадић, Грађа). Уместо неке свечане хаљине, принцеза се определила за *йриземнију* изглед (<https://sl-si.facebook.com/zadovoljna.rs.officialpage>).

б. *реалан, йраїмайичан, сврсисходан, рационалан, йпрезвен, йракїичан*. – Црквени великодостојници и банкари дошли су до закључка да на студијама нико свештенике не учи тако *йриземним*, али битним стварима као што је економија (www.rts.rs 2009). *Йриземнију* приступ изложио је директор Нестела ... који каже да се некад надао стварно глобалном друштву, али да је „сан завршен” (Ебарт 2006, СрпКор 2021). Да си мало *йриземнију* и реалнију можда би нешто и било од тебе (<https://jugmedia.rs> 2019, PDRS). Спреман је да личне интересе занемари ради општих. Они који на ствари гледају с *йриземније* стране, политички аналитичари, кажу да је дипломата од каријере (Политика 2010, СрпКор 2013). Сматрам да ће потрошачи успети да филтрирају оно што ваља. Требало би да будемо *йриземнију*, да не подлегнемо тренду прекомерне конзумације свега што нам се нуди (Политика 2008, СрпКор 2013).

в. *који се йиче свакодневнї, свакидашїеї живїїа*. – Нарочито данас, када смо у већој или мањој мери сви окренути себи и *йриземним*, егзистенцијалним потребама. Нехуманост друштва у којем проживљавамо овај чудни век чини да, чак и када смо уверени у исправност, чинимо нељудска дела (Политика 2020, PDRS). Сценарио [филма] је стварно одличан, реалан, *йриземан*. Ово је прича о Пакистанцу ... који је растрзан између ... породице која покушава да му уговори брак[,] ... своје културе и вере ... и ... девојке у коју се заљубио (<https://www.darkwoodprodavnica.rs> 2018, PDRS).

4. У једном броју примера новијег датума придев *йриземан* јавља се у значењу 'који се није узнео, узохолио, једноставан, скроман'. Семантичка трансформација овог значења придева *йриземан* може се довести у везу са мотивацијом за настанак значења фразеологизама са лексемом *земља* у којима се изражава народна представа о земљи као о простору на коме треба живети у складу са стварношћу, без заноса и илузија, али и без гордости, охолости, узношења. Такву представу налазимо у фразеологизмима *сїусїїи-їїи се на земљу* 'престати бити охол, горд; ослободити се илузија', *сїусїїи-їїи некога на земљу* 'ослободити некога илузија, отрезнити некога', *йасїїи с неба на земљу* 'ослободити се илузија о некоме, нечему, схватити стварност и сл.', као и у значењу антонимног фразеологизма *не би на земљу сїїао (да може)* 'нема мере у амбицијама, склон је охолости, гордости'. Даничић је забележио пословицу „На охота земља вика [виче]”, која јасно говори о негативној оцени, о конвенционалном суду у језичкој представи српског етноса о охолост, гордом понашању, односно о таквим особама.

Примери:

Он је веома духовит, пријатан и *йриземан* човек. Дивим се људима који направе нешто велико у животу, а остану нормални (Ебарт 2006, СрпКор 2021).

Рацо је и поред толиких комплимената, остао скроман и *йриземан* (<https://www.sd.rs/kultura/vesti>, 2022). Иако [Новак Ђоковић] на рачуну има милионе, а исто толико фанова, он је одувек прилично *йриземан* и традиционалан (Блиц 2019, PDRS). Срећко као и увек направио је одличну атмосферу. Један диван и *йриземан* човек и велики господин (<https://www.nedeljnik.rs> 2022, PDRS).

5. Грађа од средине XIX века, када је придев *йриземан*, судећи по изворима, први пут забележен, до данас показује да се ова лексема испрва употребљавала у значењу 'који се налази при земљи', а нешто касније и 'који се дешава, изводи ниско, при земљи'. Ово значење и данас је врло раширено, а у неким областима људске делатности јавља се као термин (грађевинарство, архитектура, ботаника). Средином XX века почела су се из основног семантичког садржаја придева *йриземан* метафоричким асоцијацијама развијати друга значења, и то најпре она којима се изражавају негативне особине некога или нечега. Њоме се испрва почело означавати оно што је просто, примитивно, безвредно, банално, испразно, лишено вишег, сложенијег садржаја, смисла за квалитетно, лепо, вредно, усмерено на ниже захтеве, потребе (в. 2а, б, в), односно, особа која је таква или ствара таква дела (*йриземан човек*, *йриземан йисац*). У основи овог, још увек раширенијег, значења лежи схватање да је оно што је при земљи лоше, негативно, мање вредно и што је у складу са народним религиозним схватањем да је небо оличење духовности и чистоте, а земља порока и греха.

Крајем XX века лексема *йриземан* почиње да се употребљава у потпуно супротним, позитивним значењима – који је реалан, практичан, рационалан, трезвен, једноставан, свакидашњи, обичан, скроман и сл., односно, оно што је такво. Највероватније су догађаји тога времена (ратови, сеобе, губитак многих илузија) усмериле нараштај који стасава на решавање основних егзистенцијалних, овоземаљских, свакодневних проблема, више, дакле, ка рационалном него ка духовном, па се у том контексту и на земљу гледало као на простор реалног, стварног живота, простор на коме треба живети у складу са стварношћу, без заноса и илузија, али и без гордости, охолости и узношења. То су и елементи значења фразеологизама који су у активној употреби у савременом српском језику (*сйусйиййи се на земљу*, *сйусйиййи некоја на земљу* и сл.). Овакво поимање земље и живота на земљи, као и везе земље са друштвено пожељним понашањем у језичкој слици стварности, условило је даљу семантичку трансформацију придева *йриземан* и он се почео јављати у горе наведеним позитивним значењима (в. 3.а, б, в, 4).

На овај начин, метафоричким транспозицијама, регуларно је добијен вишезначни придев *йриземан*, чију развијену полисемантичку структуру, добро посведочену у савременој грађи, без обзира на енантиосемију која се развила, треба прихватити, нормирати и унети у лексикографске и друге приручнике.

И з в о р и :

- РММ: Милош Московљевић. *Речник савременој српскохрватској књижевној језика с језичким савјетником*. Београд: КИЗ Аполон, 1990.
- РМС: *Речник српскохрватској књижевној језика*. Књ. I–III, IV–VI. Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска, 1967–1969; Нови Сад: Матица српска, 1971–1976.
- РСАНУ: *Речник српскохрватској књижевној и народној језика*. I–XXI. Београд: Српска академија наука и уметности – Институт за српски језик, 1959–2019.
- РСЈ: *Речник српској језика*. Нови Сад: Матица српска, 2007.
- СрпКор 2013: *Електронски корпус српској језика*. Математички факултет Универзитета у Београду (аутори Душко Витас и Милош Утвић).
- СрпКор 2021: *Електронски корпус српској језика*. Друштво за језичке ресурсе и технологије, Београд (аутори Душко Витас и Ранка Станковић).
- PDRS: *Serbian Web Corpus PDRS 1.0*. Институт за српски језик САНУ, Београд. <https://www.clarin.si/ske/#dashboard?corpname=pdrs10>
- RJAZU: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. I–XXIII. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1880–1882–1975–1976.
- SrpELTeC: *Електронски корпус старих српских романа први пут објављених у периоду 1840–1920*, дигитализованих у склопу COST акције CA16204: Distant Reading for European Literary History, 2018–2022. (аутор Цветана Крстев).

Л и т е р а т у р а :

- ГОРТАН ПРЕМК 1997: Даринка Гортан Премк. *Полисемија и орјанизација лексичкој система у српском језику*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- ШТРБАЦ 2020: Гордана Штрбац. „Лексема земља као одраз језичке слике природе.” *Годишњак Филозофској факултета у Новом Саду* XLV-2, 191–205.
- КЛИКОВАС, 2004: Duška Klikovac. *Metafore u mišljenju i jeziku*. Beograd: Biblioteka XX vek.

Рада Стијовић
Институт за српски језик САНУ, Београд
stijovicr@yahoo.com

ОСВЕТЉАВАЊА

Михаило Шкорић

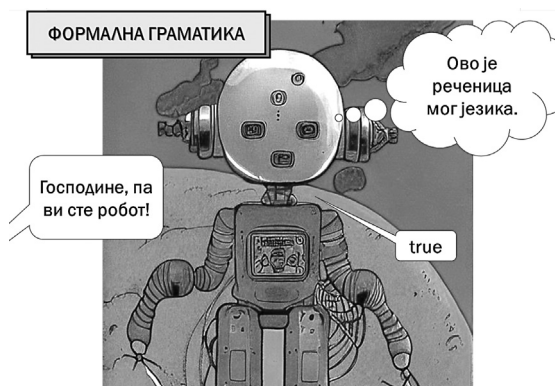
ЈЕЗИЧКИ МОДЕЛИ, ШТА ЈЕ ТО?

Појам *језичког модела* се, према уобичајеној дефиницији, односи на расподелу вероватноће над неким задатим текстом (JURAFSKY–MARTIN 2018). Како бисмо на једноставнији начин описали његово порекло и улогу, одговор ћемо започети примером из формалног образовања – употребе граматике на часу српског језика. Неком приликом наставница пита *да ли је нека реченица исправна*, при чему се од њака очекује *буловски одговор*: *јесте* или *није* тј. *тачно* или *нетачно* (Слика 1).

Слика 1: Час српског језика

*Школска граматика српског језика функционише на исти начин као и формална прамајика (CARROLL–LONG 1989). Формална граматика је (рачуна-
 нарски) систем који нам даје одговор на питање да ли неки улазни тјекст
 припада језику који прамајика покушава да оишче/моделује. Дакле, фор-
 малној граматичи дате текст, а она вам каже јесће/није (true/false).*

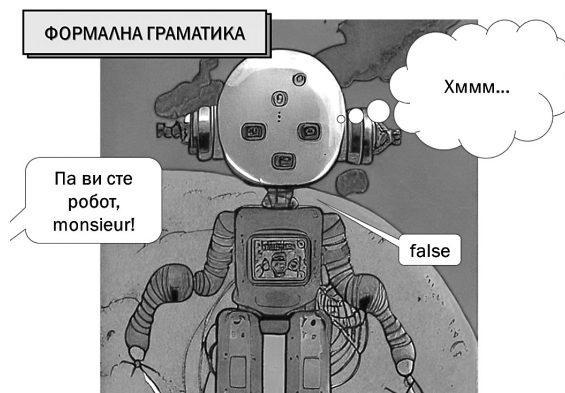
Слика 2: Формална прамајика српској језика

Формална граматика српског језика нам говори да ли неки улазни текст припада српском језику (Слика 2), док формална граматика неког другог језика ради то исто, али за тај други језик, нпр. француски (Слика 3).

Слика 3: Формална прамајика француској језика

Међутим, шта се дешава ако је улазни текст мешовитог порекла? Која ће га граматика препознати? Услед ограничења буловског одговора све гра-
 матике ће, вероватно, рећи да је текст неисправан и да није део њиховог
 језика (Слика 4).

Слика 4: Формална грамајика срјској језика

Као одговор на тај проблем, намеће се *језички модел*. Већ је речено да је језички модел расподела вероватноће над улазним текстом. Из тог разлога, језички модел одговор на питање припадности језику даје у виду *веровајћноће*.

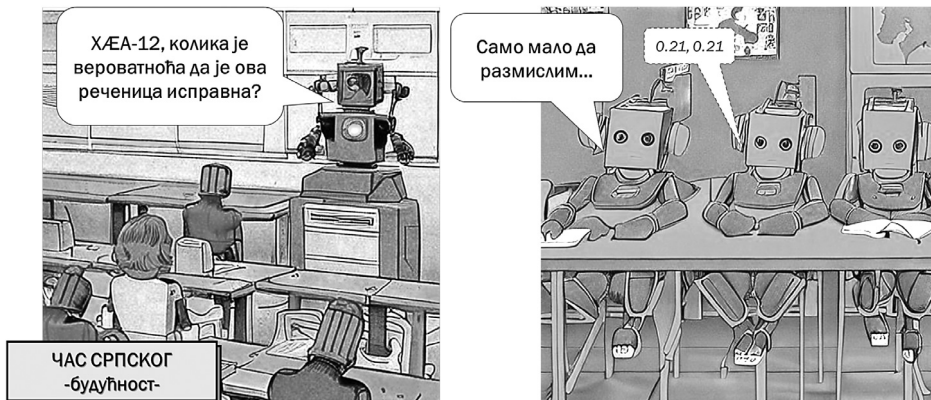
Слика 5: Поређење функционалности формалних грамајика (горе) и језичких модела (доле), где S означава улазни шексј, а $P(S \in L)$ означава веровајћноћу припадности неком језику L

За неуобичајен текст даје ниску вероватноћу, а за уобичајен, високу вероватноћу да је текст исправан, тј. да припада језику који се описује (Слика 6).

Слика 6: Језички модел срјској језика

Прелазак са граматика на језичке моделе у формалном образовању би тако потенцијално закомпликовао часове српског у будућности. Од ђака би се очекивао одговор на скали од 0 до 1, што је много шири спектар од буловског одговора (Слика 7).

Слика 7: Час српског језика, будућности

У том случају би се за оцењивање могла дати следећа формула – Слика 8, при чему би нижи резултат сугерисао већу оцену – језички модели треба да теже томе да ентропија (*loss*) буде што нижа (Слика 9), што би указивало на то да се вероватноће реченица правилно израчунавају.

$$loss(x, y) = - \sum_{i=1}^n x_i \log y_i$$

Слика 8: Формула за израчунавање ентропије између два векторска низа

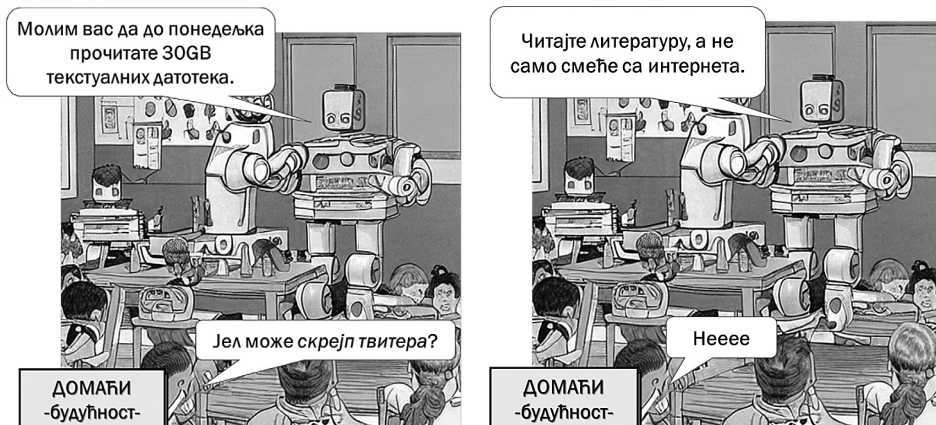
Слика 9: Час српског језика, будућности

Квалитетни језички модели омогућавају машинама да разумеју и/или користе природни, људски језик, што олакшава комуникацију између људи и машина или чак између више машина које користе језичке моделе.

Шта је потребно за обучавање квалитетних језичких модела?

Квалитетни језички модели заснивају се, пре свега, на корпусу квалитетног текста, који такође треба да буде што већег квантитета. Поред тога, неопходни су рачунарски ресурси (што веће процесорске моћи и што стабилнији), као и софтвер који ће омогућити генерализацију прикупљеног корпуса у рачунарски модел.

Када говоримо о корпусима, истина је да боље моделе узрокују већи корпуси (Brown et al. 2020), али исто тако и квалитетнији подаци, пре свега стручна и научна литература, као и лепа књижевност (Слика 10).

Слика 10: Домаћи задатак из српској, будућној

Што се тиче рачунарских ресурса, за обучавање језичких модела (па чак и савремених) може се користити било који рачунар, под условом да модел који желимо да обучимо и скуп за обучавање могу да стану у радну активну меморију рачунара. Ипак, *добра* графичка картица (са што више сопствене меморије) омогућиће да се обучавање оствари много брже (уколико се испуне одређени услови, попут инсталације неопходних *драјвера* и осталог потребног софтвера). Дакле, моћни рачунарски ресурси нису пресудни за обучавање модела, али јесу за брзину његовог обучавања.

Слика 11: Школски њрибор, будућносић

Конaчно, када говоримо о софтверу, дефинитивни примат у остваривању најбољих резултата има *џрансформерска* архитектура (VASWANI et al. 2017). Употреба ове архитектуре, како за обучавање тако и за употребу модела, лако је доступна путем библиотеке *transformers*¹ за програмски језик *Пајџон*², а уколико не желите да пишете програмски код од почетка, можете користити неки од бројних пројеката имплементације, на пример, *Scratch2LM*³.

Цитирани извори:

BROWN et al. 2020: Tom Brown et al. “Language Models are Few-Shot Learners.” *arXiv:2005.14165*.

CARROLL–LONG 1989: John Carroll and Darrell D. E. Long. *Theory of finite automata with an introduction to formal languages*. s. l.: s. n.

JURAFSKY–MARTIN 2018: Daniel Jurafsky and James H. Martin. “N-gram language models.” *Speech and language processing* 23.

VASWANI et al. 2017: A. Waswani et al. “Attention Is All You Need.” *arXiv:1706.03762*.

Михаило Шкорић

Рударско-геолошки факултет, Београд

mihailo.skoric@rgf.bg.ac.rs

¹ <https://huggingface.co/docs/transformers>

² <https://www.python.org/>

³ <https://github.com/procesaur/Scratch2LM>

ФРАЗЕОЛОШКЕ ЈЕДИНИЦЕ У ТЕКСТОВИМА О СВЕТСКОМ ПРВЕНСТВУ У ФУДБАЛУ 2022. ГОДИНЕ*

1. Уводна напомена

Овај прилог бави се фразеолошким јединицама у текстовима посвећеним теми Светског првенства у фудбалу одржаног 2022. године. Примери су ексцерпирани из електронске верзије дневног листа *Полиџика*, где постоји посебна рубрика у оквиру које су сабране све вести везане за овај спортски догађај (назив рубрике – СП 2022). Ексцерпирани примери јављају се како у оквиру ауторовог текста (текста новинара), тако и у оквирима туђег текста – тј. изјава различитих личности, које се преносе у виду управног или неуправног говора.

2. О новинској фразеологији

Фразеологизми представљају језичка средства која се обилато користе у новинским текстовима. На основу пресека теоријских постулата домаће и стране литературе, издваја се шест категоријалних особина фразеолошких јединица (у ужем смислу): 1) репродуковање, 2) устаљеност (релативна стабилност), 3) целовитост значења и идиоматичност, 4) секундарна, индиректна номинација, 5) конотативност, 6) експресивност (и емоционалност) (Вуловић 2015: 25). Због својства конвенционалне устаљености, тј. познатости ширем говорном колективу, али и других специфичних особина, у првом реду експресивности, новинари радо посежу за фразеолошким јединицама, којима се обезбеђује ефектнији пријем информација.¹

Фразеологизми нису директно усмерени на предмет означавања искључиво ради именовања, већ индиректно – како би изразили, на основу развијене сликовитости, одређени став (емоцију, експресију) према сегменту објективне реалности на који се односе – због чега представљају врло погодна језичка средства у махом штуром и стереотипном језику штампе.

* Овај рад финансирало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије према Уговору број 451-03-47/2023-01 од 17. 1. 2023. године, склопљеним са Институтом за српски језик САНУ.

¹ Важно је напоменути да новинар фразеологизме треба употребљавати с мером и примено контексту: учестала и неадекватна употреба фразеолошких јединица, што доводи до стварања клишеа, као и неуспеле лексичко-семантичке модификације фразеологизама, могу изазвати нежељене ефекте и представљати огрешење са семантичког, социолингвистичког, па онда и информативног аспекта (в. о томе у Петровић 1989: 121–122).

Управо се функција експресивности фразеологизама користи у циљу постизања одређеног циља комуникације, односно онда када новинар жели да свој исказ обоји личном нотом, тј. да предмету извештавања придода и субјективни став. Асоцијативним (конотативним) значењима, наиме, остварује се емоционална (и експресивна) функција, тако што се при означавању појава (предмета) изражавају различите емоције говорника, као што су одобравање, неслагање, ублажавање, преувеличавање, иронија, неверовање, хумор и сл. (Мршевић-Радовић 1987: 16).

Већина истраживача у новинску фразеологију уврштава не само фразеологизме у ужег смислу већ и, условно, „сваки устаљени скуп речи маркиран у извесном степену експресивношћу, пословице и друге изреке које се често у редукованом, измењеном виду употребљавају у новинама”, будући да су сва та експресивна језичка средства погодна за изражавање ставова и оцена новинара поводом различитих актуелних друштвених појава (Петровић 1989: 34).² За новинску фразеологију важан је уравнотежен однос између два, у суштини, супротна принципа: стандардности и експресивности. Стандардност је потребна због информативно-комуникативне вредности језичких знакова, а експресивност због остваривања функције деловања (Петровић 1989: 31).

3. Класификација фразеологизама према критеријуму функционалностилске раслојености

У новинским текстовима уочавају се различити функционалностилски фразеолошки слојеви. Новинари, наиме, преузимају фразеологију из различитих функционалних стилова, односно области употребе језика (разговорна ситуација, књижевност, разне струке и др.), често је модификујући и прилагођавајући датом контексту.

У ексцерпираном корпусу, према критеријуму функционалностилске раслојености, могу се издвојити примери који потичу из слоја професионалне фразеологије, слоја разговорне фразеологије, те слоја књижевне и паракњижевне фразеологије.³

а) Професионалну фразеологију чине фразеологизми преузети из различитих стручних и забавних делатности (спорта, саобраћаја, трговине, друштвених игара и др.). У питању су следећи примери из корпуса:

² Новинску фразеологију обрадила је у виду монографије В. Петровић (1989), а неки од појединачних научних чланака посвећених фразеологизмима у језику новинских текстова јесу следећи: Мршевић-Радовић 1978; Милановић 2002; Вучетић 2011; Спасић 2019 и др.

³ О функционалностилским слојевима фразеологије в. Станојчић–Поповић 1992: 176–177; Петровић 1989: 34–37.

„Нећу вам рећи састав, јер не желим да *ошкривам карће*, али имамо различите опције”;

„Пикси *ошкрио карће* за Мундијал, ’Орловима’ циљ осмина финала” [наслов];

„Они као фаворити не верујем да имају проблем да свој план и циљ кроз прву утакмицу *шоставе на прави колосек*”;

„Дабоме, и да није умесно да се приликом вагања учинка Србије у Катару *не ставља на тас* сам пласман на Светско првенство”;

„*Платио је цех* због пет утакмица без победе у јеку квалификација у Јужној Америци”;

„Тим је сада *шоставио лествицу* *шoliko високо* да нећемо бити задовољни ничим осим победе на предстојећем Афричком купу нација”⁴.

б) Разговорну фразеологију представљају фразеологизми карактеристични за свакодневну комуникативну праксу у различитим животним ситуацијама. Како показује ексцерпирана грађа, у спортским рубрикама фразеолошке јединице пореклом из разговорног функционалног стила представљају доминантну групу. Најчешће се одликују високом емоционално-експресивном обојеношћу. Слој разговорне и фолклорне фразеологије презентују следећи примери из корпуса:

„Већ неколико година Влаховић показује да је изванредан играч [...] Млад је, а ипак веома зрео, *даје душу и срце* за фудбал а то се увек исплати”;

„Чули смо да су и он, али и многи, како каже добри познаваоци фудбалске игре убеђени да ће ’мале фудбалске силе’ *шоремешии рачуне* фаворитима”;

„Њен је сан [репрезентацији Костарике] да *шорси рачуне* и Шпанији и Немачкој као што јој је то *шшло за руком* у окршајима с фаворитима 2014. године”;

„Коме пред Бразилом *сиће срце у шете*, тешко њему”;

„Мартинезу је замерено да нема план Б кад *кола шођу низбрго*”;

„Он, међутим, мисли да и у Катару одговорност *нашовари на леђа* играча са по сто и више утакмица у репрезентацији”;

„Сада може све да се деси, верујем да можемо да *шорсимо конце* и већ против Бразила одиграмо на начин као у квалификацијама”;

„Почетком другог полувремена уследио је *хладан шущ* за Аргентинце и Саудијска Арабија поравнала је резултат голом Ал-Шехрија у 48. минуту”;

„Знали смо како игра Саудијска Арабија. Нема друге опције него да *шодињемо главе* и кренемо даље”;

„У наставку утакмице Француска је та која делује опасније и која *дише за враи* противнику”;

⁴ У вези са последњим наведеним примером, напоменимо да у језику функционише и варијанта са компонентом *лествица* – *шодићи* (*шоставији и сл.*) *лествицу* (*високо*). Исп. следеће примере: „Мој претходник Теодоровић је поставио лествицу високо и ни у једном тренутку не смем да тврдим да ћемо је премашити” (*Спортски журнал*, 1. 6. 2022); „Ђоковић поново подигао лествицу” (*Спортски журнал*, наслов чланка, 27. 11. 2023).

„Више су се бавили како је Катар добио првенство и како радници раде, а не *іледају у своје дворищіе*”, рекао је Богдановић;

„Гледали смо церемонију отварања Светског првенства, то је много болело. Међутим, не вреди *ілакайи за іроливеним млеком*”;

„На Светском првенству емоције могу да *скоче до неба*”;

„Аргентина је с њим четири пута изгубила у финалу Првенства Јужне Америке, два пута узастопце на пенале од Чилеа (2015, 2016), када је Меси последњи пут изјавио да *дижје руке* од репрезентације”;

„Овај пенал је међутим постојао, Алварес је заиста срушен, али није био *чисіи као суза*”;

„Швајцарска је ове године опстала у А класи Лиге нација. Рецимо, Шпанија је за пораз у Женеви (1:0) *врайила мило за граіо* у Сарагоси (2:1)”;

„То је *дало крила* свима у репрезентацији и донело нов ентузијазам у сусрет Светском шампионату у Катару”.

в) Књижевну фразеологију чине фразеологизми преузети из усмене и писане домаће и светске књижевне баштине (Библија, грчка и римска митологија и др.), док изворе паракњижевне фразеологије могу представљати наслови филмова и серија, реплике глумаца, популарне радио и телевизијске емисије и сл.

Следећи примери из ексцерпираног корпуса презентују књижевни и паракњижевни фразеолошки слој:

„Италија, која је 1982. у Шпанији *кроз иілене уши ірошла* даље из првог круга, постала је светски првак”;

„*Алфа и омеіа* репрезентације [Јужна Кореја] је Тотенхемов ас Сон”;

„Више пута је Куртоа морао да *вади кесіење из ваііре*”;

„Мундијал је Месијева *лабудова іесма*”;

„Пре Русије 2018. смо *оітворили Пандорину куіију* променом селектора”;

„Причало се да га је немогуће проћи, али је Меси то учинио неколико пута, као да је *оііілесало с њим іоследњи ііаніо*”.

Извори примера из наведене групе разнородни су. Директно или индиректно везани за Библију јесу фразеологизми *іроћи кроз иілене уши* и *алфа и омеіа*, док фразеологизми *лабудова іесма* и *оітворили Пандорину куіију* потичу из грчке митологије. Извор фразеолошке јединице *вадйиіи кесіење из ваііре* јесте Лафонтенова басна „Мајмун и мачак”, у којој мајмун, у жељи да поједе печено кестење, али да се не опече, наговара мачка да шапама извади вруће кестење из ватре. Последњи наведени пример – *оііілесайи с неким іоследњи ііаніо* – настао је на основу наслова филма Б. Бертолучија „Последњи танго у Паризу”.

4. Фразеолошке модификације

У тежњи да створе текст који ће привући широку читалачку публику, који ће бити оригиналан, занимљив, пријемчљив, мање формалан – новинари

неретко прибегавају употреби модификованих фразеолошких јединица. Како објашњава В. Петровић (1989: 117), са тачке гледишта новинара-комуникатора, ако се у текст унесе иновирани, необичан обрт речи, неочекивана модификација неког познатог фразеологизма, може се постићи одређени психолошки ефекат, а претпоставља се да је и естетски дојам такве поруке дубљи.

Коришћењем модификованих фразеологизама новинари рачунају на оштроумног читаоца који ће умети да препозна канонски облик фразеологизма (тј. облик који је подвргнут трансформацији), те да правилно декодира глобално фразеолошко значење, односно поруку која се желела пренети. Оно што омогућава препознавање канонске форме фразеологизма јесте управо својство конвенционалне устаљености, односно познатости ширем говорном колективу. Друкчије речено, што је фразеологизам учесталији у говору и што је познатији члановима одређене говорне заједнице, то су веће могућности за његово модификовање, а да оно притом не нарушава његову препознатљивост (Пеловић 2007: 164).

У текстовима којима су новинари дневног листа *Полиџика* извештавали о догађајима са Светског првенства у фудбалу 2022. године – запажене су различите модификоване фразеолошке јединице.

Посреди може бити механизам модификовања који подразумева супституцију једне лексичке компоненте другом. У корпусу су регистровани следећи примери у којима је замењена једна компонента из канонског облика фразеолошке јединице:

„И *врајци* су *џримејили* да је наша репрезентација играла без бекова и да нам је зато одбрана толико пута капитулирала” (уп. фразеологизам *џио* (*већ*) и *врајци* *знају* (*цвркућу*, *џричају*) ’свима је већ познато, то није никаква тајна’);

„Постоји и *груја сџрана новчића* за коју сматрају да може бити пресудна за Орлове” (уп. фразеологизам *џио је* *груја сџрана* (*наличје*) *медаље* ’каже се кад хоће да се укаже на то да у вези са нечим постоје и друге (обично неповољне, мање уочљиве и сл.) околности’);

„Највећи фаворити попут Бразила, Аргентине или Француске плаше се да ће се *заџлавиџи* у *џеску* током нетипичног Светског првенства које обећава изненађења” (уп. фразеологизам *наџи се* (*заџлавиџи се* и сл.) у *блаџу* ’доживети срамоту, понижење, претрпети неуспех’);

„Селектор фудбалске репрезентације Аргентине Лионел Скалони рекао је данас да ће се екипа у предстојећој утакмици против Мексика на Светском првенству *бориџи до џоследње кайи зноја*” (уп. фразеологизам *бориџи се* (*џуџи се* и сл.) *до џоследње кайи крви* ’борити се, туђе се и сл. до крајњих могућности, улажући и последњу снагу’).

Интересантни су и следећи примери модификованих фразеологизама из ексцерпираног корпуса:

„Наши играчи су и на Мундијал *йонели клийове за йодмеїање йод соїсїйве-не йочкове*” (уп. фразеологизам *бацїїи, бацаїи (йодмеїнїи, йодмеїаїи, сїавїїи, сїављаїи и сл.) (некоме) клийове йод ноїе (йод йочкове, у йочкове)* ’потајно, подмукло ометати некога, радити против некога, из потаје онемогућавати некога, спречавати нечији успех’);

„Кад је Шпанац Роберто Мартинез преузео Белгију после Европског првенства 2016, храбро је иступио с мишљењем да има тим за титулу светског првака. *Сїављајући самом себи врућ кромїир у руке*, прионуо је на посао” (уп. фразеологизам *уїрїаїи (увалиїи) некоме врућ кромїир у руке* ’препустити другом на решавање неки тежак, непријатан проблем’).

Кроз анализу примера уочено је да се модификације често врше у тежњи за саобраћавањем са конкретним ситуацијским контекстом. Наиме, компоненте модификованих фразеолошких јединица неретко су у вези са датом тематском облашћу о којој се пише – у овом случају, о фудбалским мечевима. Тако, на пример, као мотивација за употребу фразеологизма *груїа сїїрана новчиїа* уместо општепознатог *груїа сїїрана медаље* – новинару је могла послужити чињеница да се управо новчић користи на почетку фудбалског меча (судија баца новчић у циљу одређења „страна терена” и почетног ударца). Исто тако, може се претпоставити да је новинар рекао како су се играчи борили *до йоследње каїи зноја* (а не *до йоследње каїи крви*) управо због чињенице да фудбалери на утакмици трче дужи временски период, те да се пуно зноје услед физичког напора.

У контексту наведеног, врло је занимљива следећа уочена појединост. Ванјезички фактори, као што је, на пример, чињеница да је домаћин Светског првенства 2022. године, држава Катар – мала полуострвска земља која је већим делом прекривена песком – очигледно је мотивисала настанак следећих модификованих примера:

„Највећи фаворити попут Бразила, Аргентине или Француске плаше се да ће се *заїлавїїи у йеску* током нетипичног Светског првенства”;

„Истина, нисмо се винули високо, међутим нисмо ни *йоййонули у живи йесак*”;

„Није толики неуспех што су се наши фудбалери из пустиње вратили *с йеском у обућу*”.

5. Закључна разматрања

Спроведена анализа фразеолошких особености текстова дневног листа *Полиїика* који су посвећени дешавањима на Светском првенству 2022. године – потврдила је широк потенцијал изражајних могућности фразеологизама у језику спортског новинарства.

Највећи број ексцерпираних фразеологизама пореклом је из разговорног функционалног стила. Употреба разговорних фразеологизама мотивисана

је свесним интенцијама говорника да свој исказ учини сугестивнијим, сликовитијим и убедљивијим. Ова врста фразеолошких јединица управо је највише експресивно-емоционално обојена, те погодна за исказивање субјективних ставова (став одобравања/неодобравања, ироничан, подругљив, шаллив став и сл.).

У истраживаној грађи потврђени су и примери из слоја професионалне фразеологије, као и из слоја књижевне и паракњижевне фразеологије. Употребом књишких фразеологизама спортски новинар рачуна на „фразеолошки компетентног” читаоца, тј. читаоца који је упознат са семантиком фразеологизама који су преузети из различитих извора светске књижевне баштине (нпр. из Библије, митологије и др.).

Анализа је показала и употребу различитих примера модификованих фразеологизама. Да би дату спортску вест учинили занимљивијом и пријемљивијом, па како би читаоце и насмејали, новинари неретко модификују познате фразеологизме, и то махом адаптирајући их конкретном тематском контексту. Чињеница да говоре о фудбалском догађају, те да се тај догађај одиграва у једној пустињској, песковитој земљи, очито је мотивисала настаanak форми као што су *до њоследње кайи зноја; груџа сѣрана новчића; заїлавийи се у њеску; имайи њесак у обући; њоїџоуїи у живи њесак* и сл.

Примери представљени у раду илуструју чињеницу да је фразеологија популарно језичко средство у рубрикама посвећеним спорту. Задатак спортског новинара није да састави текст којим ће само пренети информације везане за актуелна спортска дешавања: такав текст треба и да делује на читаоце на емоционално-оцењивачком плану, па и да има донекле пресуазивну функцију. Овај однос сликовито је објаснила Ј. Вучетић (2011: 34): „Истини за вољу, читаоци дневне штампе су најчешће већ упознати са резултатом утакмице или са каквим спортским догађајем који је изазвао пажњу јавности, али, у жељи да још једном прођу кроз исто емотивно стање – по оној старој, латинској пословици, 'хлеба и игара' (нарочито ако је у питању тријумф омиљеног спортисте, тима или наше репрезентације!), они читају чланак о томе, не тражећи информацију, већ доживљај, емоцију, експресију”. Из ових речи сасвим је јасно зашто су фразеологизми омиљени креативни елемент у језику спортског новинарства.

Коришћена литература:

- Вуловић 2015: Наташа Вуловић. *Српска фразеологија и религија*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Вучетић 2011: Јасмина Вучетић. „Фразеолошке особености спортске рубрике дневног листа *Јединство*.” *Бацићина*, св. 30, Приштина–Лепосавић: Институт за српску културу, 31–46.

- МАТЕШИЋ 1982: Josip Matešić. *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*. Zagreb: IRO „Školska knjiga”.
- МИЛАНОВИЋ 2002: Александар Милановић. „Настанак српске новинске фразеологије.” *Научни састајнак слависта у Вукове дане*, 20/1, Београд: Међународни славистички центар на Филолошком факултету у Београду, 97–104.
- МРШЕВИЋ-РАДОВИЋ 1978: Драгана Мршевић-Радовић. „Неке фразеолошке особености спортског језика.” *Наш језик*, књ. XXII, св. 3–4, 121–129.
- МРШЕВИЋ-РАДОВИЋ 1987: Драгана Мршевић-Радовић. *Фразеолошке љаолско-именичке синџајме у савременом српскохрватском језику*. Београд: Филолошки факултет.
- ОТАШЕВИЋ 2012: Ђорђе Оташевић. *Фразеолошки речник српског језика*. Нови Сад: Прометеј.
- ПЕЛОВИЋ 2007: Анђелка Пејовић. „Фразеологија у језику шпанских новина.” *Наслеђе*, бр. 8, 155–168.
- ПЕТРОВИЋ 1989: Владислава Петровић. *Новинска фразеологија*. Нови Сад: Књижевна заједница Новог Сада.
- РМС: *Речник српскохрватског књижевног језика*. I–VI. Нови Сад: Матица српска, 1967–1976.
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. I–XXI. Београд: Српска академија наука и уметности, Институт за српск(охрватск)и језик САНУ, 1959–.
- СПАСИЋ 2019: Јелена Љ. Спасић. „Фразеологија у новинској вести и новинском извештају.” *Наслеђе*, бр. 42, 253–266.
- СТАНОЈЧИЋ–ПОПОВИЋ 1992: Живојин Станојчић и Љубомир Поповић. *Грамађика српског језика, уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе*. Друго, прерађено издање. Београд – Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства Београд – Завод за издавање уџбеника Нови Сад.

Маријана Ђукић
Институт за српски језик САНУ, Београд
Marijana.Bogdanovic@isj.sanu.ac.rs

ПРАТИМО НОВОСТИ

Милица С. Божих Синчук

ВЛАДАН ЈОВАНОВИЋ, ЈЕЗИК И РЕЧНИК СВЕТОГ ВЛАДИКЕ НИКОЛАЈА ВЕЛИМИРОВИЋА

Дело Владана Јовановића *Језик и речник светих владике Николаја Велимировића (диференцијални њрисџуј)*, Београд: Институт за српски језик САНУ, 2022, 507 стр. значајан је допринос проучавању језика и стила једног од најзначајнијих српских писаца, православних богослова, архијереја Српске православне цркве у XX веку, владике Николаја Жичког и Охридског (Велимировића). Надахнуто и филигрански прецизно писана књига прави је лингвистички подухват и научни догађај у 2022. години.

Књига је настала као резултат ауторовог вишегодишњег проучавања дела владике Николаја Жичког, као и религијске лексике, њене лексикографске обраде, питања њене творбе и употребе. Теоријски и аналитички делови монографије, као и специјални речник језика писца, имају велики значај за проучавање језика дела владике Николаја, језика српске националне заједнице, као и језика богословског стила.

Монографија има шест поглавља која су подељена на бројна потпоглавља: I. *Увод* (стр. 9–23), II. *Писано сѝваралаѝѝво владике Николаја Велимировића из уѝла филолоѝке науке* (стр. 25–69), III. *Грамаѝѝчки и лексички слојеви* (стр. 71–164), IV. *Велико слово у делима владике Николаја Велимировића (ѝрилоѝ изучавању срѝске ѝравоѝисне нормe)* (стр. 165–172), V. *Речник* (стр. 173–479) и VI. *Закључак* (стр. 481–487). Поглављима претходи предговор аутора, *Уме-сѝо ѝредѝовора* (стр. 7–8), а након *Закључка* следе *Извори и ѝихове скраћенице* (стр. 488–490), списак *Лѝѝераѝѝуре* (стр. 490–497), затим резимеи на руском и енглеском језику (стр. 499–502), а потом, за истраживаче нарочито значајан,

Рејисџар ѿјмова (стр. 503–505) и *Именски рејисџар* (стр. 506–507), док се монографија завршава напоменом *О ауџору* (стр. 509).

У истраживању је примењен диференцијални приступ, истакнут и у наслову монографије, што значи да се језик дела писца посматра у односу на разлике са српским савременим књижевнојезичким стандардом. Таквим приступом аутор је пажљивом и детаљном анализом уочио и описао низ језичких средстава који језик и стил писца владике Николаја Жичког чине јединственим. У питању су језички елементи књижевног језика Срба до реформе Вука Караџића и црквеног језика, чиме је, како истиче В. Јовановић, у писаном стваралаштву владике сачувана веза са традицијом, и очуван континуитет са богатим језичким и културним наслеђем (нпр. кроз употребу лексичких архаизама, данас застарелих партиципских форми и др.).

Увод се састоји од пет потпоглавља. На самом почетку, са поднасловом *О значају ѿроучавања језика владике Николаја Велимировића* (стр. 9–15), истиче се значај проучавања дела и језика писца: у питању је стваралаштво које припада православној богословској науци, а теме којима се владика бавио обухватају бројне области научне мисли, теологије, филозофије, књижевности, културе и укупног живота српског народа. Упркос изузетном значају личности и стваралаштва владике Николаја, истраживања на тему језика писца су сразмерно малобројна у српској лингвистици, а аутор овом монографијом даје изузетан допринос (тео)лингвистици, проучавању односа језика и православног богословља. Изложен је у основним цртама и животопис свеца владике Николаја (пасус насловљен *Живоѿиѿис владике Николаја Велимировића*, стр. 10–12). У *Уводу* аутор упућује на досадашња истраживања о језику владике Николаја Велимировића (пасус *Поѿлед на радове о језику владике Николаја Велимировића*, стр. 12–14) и његову веома значајну позицију на српској књижевној сцени у првој половини XX века (потпоглавље 3. *Осврѿи на срѿски књижевни језик и боѿословље Николајевоѿ времена*, стр. 16–18). В. Јовановић истиче да је дело владике Николаја Велимировића обимно, жанровски разноврсно са универзалним, светрајућим идејама укоренењем у православљу, светосавској цркви, српском народу и српском језику. Аутор образлаже главне теме у делу владике Николаја, а оне исходе из православне вере и од Господа Исуса Христа. За теоријска истраживања посебно је значајан ауторов однос према новијој и најновијој литератури из области (тео)лингвистике односно у проучавањима односа језика и српског православног богословља (одељак 4. *Главни ѿравци исѿраживања језика срѿскоѿ ѿправославноѿ боѿословља*, стр. 18–21). У теоријским поставкама истраживања, аутор упућује читаоце на терминолошку разуђеност у области проучавања језика богословља у словенском свету, на пример у Пољској и Русији, разматрају се термини *ѿеолинѿвисѿика*, *језик релиѿије* и *релиѿијски језик*.

Истакнута су критичка схватања владике Николаја Велимировића према савременим духовним и филозофским европским токовима, нарочито према Ничеовој западноевропској филозофији и појму *најчовека*, с једне стране, чему се, с друге стране, супротставља Достојевски са моралним типом *свечовека* (целина 5. *Поћлед владике Николаја Велимировића на духовне ѿежње у филозофији и култури Евроје њејовој времена*, стр. 22–23). Разрађујући појам *свечовека*, владика Николај Велимировић је метафорички изразио дубоко поштовање људске природе кроз призму православља и светосавља.

Друго поглавље књиге носи наслов *Писано сјваралацијиво владике Николаја Велимировића из ућа филолошке науке*. Дело владике Николаја Велимировића, како уочава аутор, има три стожера: настаје као израз дубоке религиозности владике Николаја Велимировића; ослања се на Господа Бога, који је на почетку свега, и судбину српског народа којем је владика припадао и, како истиче В. Јовановић, „служио онако како је служио и Богу”. Дела су разматрана са филолошког становишта – према облицима и жанровима, према времену када су настајала и према теми. Најпре се анализира *Охридски ѿролој* (део 2. *Српска верска чиианка – Охридски ѿролој*, стр. 29–36), као увод у хришћанску науку, дело са чврстом композицијом, а велика пажња је посвећена црквенословенским језичким елементима на готово свим нивоима језичке структуре (нпр. *Единъ святъ, единъ Господъ, Исусъ Христосъ во славу Бога Отца, аминъ*), што аутор објашњава утицајем богослужења на црквенословенском језику. Будући да је дело владике Николаја настајало на основама које су поставили истакнути светитељи и духовници српског народа, попут Светог Саве и владике Петра II Петровића Његоша, у наредне две целине аутор је груписао владине текстове и мисли о славним историјским личностима. У потпоглављу *Свети Сава и светјосавље* (стр. 36–42) разматра се жанр житија и књига *Живој Светјој Саве*, али и текстови о Светом Сави као што је *Национализам Светјој Саве*. У овом делу упућује се на значај светосавља за духовни пут владике Николаја, његове мисли о пропасти Запада и негативан суд о уметницима, филозофима који су се одrekli Бога. Следи четврти део другог поглавља, „*Сусреј*” *двојице владика у Релији Њејошевој* (стр. 42–46), у којем се тумаче дела посвећена владици Петру II Петровићу Његошу. За владика Николаја Велимировића, Његош је био најрелигиознији међу књижевницима, како подвлачи аутор, а, утемељен у светосављу, владика Раде значајан је за учвршћивање српског патриотизма. В. Јовановић упућује на повезаност два великана кроз језик – кроз чување традиционалних црквенословенских језичких елемената, нпр. чување партиципских форми на *-ћи*, *-(в)ци*, *-(и)*, у књижевном раду као одраз црквеног живота. Његошеве мисли и дела владици Николају Велимировићу били су сасвим блиски јер је „код обојице владика вера у Бога бивала изнад свега,

а вера у нацију и човечанство – неодвојива од ове прве”, како то оцењује аутор. Песништво владике Николаја Велимировића и његова молитвена поезија испитани су према тематско-идејном склопу – централно место заузимају Исус Христ и Богородица, али и лична животна искуства посматрана кроз призму вере, у потпоглављу *Црквена поезија* (стр. 46–52). Једна од врло важних тема у владицином стваралаштву јесте страдање српског народа упоређена са библијским тиранима, прогонитељима хришћана. Испитивана су следећа дела: *Духовна лира*, *Божјиње њесме*, *Небесна лијурђија*, *Молијве на језеру* и др. На језичком плану уочени су елементи народног стваралаштва (лексика народних песама, вокатив у функцији основног падежа итд.). Жанр беседа, проповеднички текстови и текстови са васпитно-моралном сврхом разматрани су у наредна два одељка. Проповедничке и реторске форме, какве су беседе у *Охридском њролоју*, збирка проповеди *Нове беседе њод Гором* и др., испитиване су у шестој целини насловљеној *Беседе, њројоведи, њосланице, слова и сл.* (стр. 52–55). У засебном делу анализирани су текстови који имају васпитно-моралну сврху, *Тексџови владике Николаја Велимировића у збирци васџијџних њримера Најбољи васџијџач њроџојереја Живана М. Маринковића* (стр. 55–59). В. Јовановић је истраживао употребу стилских фигура и коришћење изрека, као и владина промишљања о језику кроз призму православне хришћанске вере. У осмој целини, *Пријовейџка (краџијак роман) Касијана* (стр. 59–64), аутор рашчлањује композициону структуру прозног дела и посматра семантику лексема *завейџ*, *венчаџи се*, *завейџаџи*, *заклеџи се* и др. В. Јовановић оцењује значај овог владициног прозног дела као „аутентични одраз српске духовности отелотворен у форми краћег романа у српској књижевности”. Мисли владике Николаја Велимировића о значају очувања српског језика и његовог писма ћирилице, између осталог, изнесене су у деветом делу поглавља *О срџском народу и њејовом језику*, и његовом пододељку *Срџски језик у јујословенском конџексџу и разрада идеје свечовека* (стр. 64–69).

У трећем поглављу насловљеном *Грамаџички и лексички слојеви* детаљно се анализира сложени инвентар језичких средстава у стваралаштву владике Николаја Жичког, притом се нарочито издвајају диференцијални елементи, у којима се језик писца разликује у односу на савремени српски књижевни језик. Свега три целине у овом поглављу, и у читавој књизи, део су ауторових претходно објављених резултата истраживања религијске лексике.

В. Јовановић упућује на важну особеност језика писца који проучава – са основом у владицином матерњем идиому, ваљевском говору, ослоњен је на београдски стил и вуковско начело општејезичке правилности, али писац не дозвољава да се језик отуђи од вишевековне традиције и културе чији је нарочити израз, како В. Јовановић истиче, давала српска православна духов-

ност. Једна нит која повезује стваралачку мисао, дело и језик на свим нивоима, представља и извориште ткања изражајних средстава јесте хришћанска православна вера. Језички материјал је аутор проучавао кроз девет потпоглавља. У првом делу насловљеном *Према врстама речи* (стр. 71–84) са морфолошког, синтаксичког и творбеног аспекта уз диференцијални приступ разматра се употреба именица (нпр. падежних облика каква је специфична употреба инструментала, предлошко-падежне конструкције), заменица (нпр. употреба архаичних облика заменица *њини* и *њине*), придева (нпр. употреба неодређеног вида код придева у косим падежима: за *духовна* човека, *нахрано* *ладна* и *убоја*), бројева (деklinација основних бројева, употреба збирних бројева) и глагола. А затим се подробније испитују одређена питања творбе. Наредно потпоглавље има наслов *Партиципийска образовања на -ћи, -вши и -м(и)* (стр. 84–92), а такве су форме нпр. *исхогећи*, *верујући*, *јорећи*; *јочивши*, *сишавши*, *одшедши*; *незаборавим*, *љубими*, *нејосијимими*. Употреба партиципа је карактеристична за епоху књижевног језика до реформе Вука Караџића, међутим аутор упућује на присуство ових форми у делима не само владике Николаја већ и код других истакнутих писаца прошлог века, попут Момчила Настасијевића, Бранислава Нушића и Јустина Поповића, и да у одређеним семантичким реализацијама и функционалностилској употреби живе у српском језику до данас, чиме се савремени српски књижевни језик обogaћује и оплемењује. Следе одељци посвећени твореницама заправо специфичним за „богословски функционалностилски комплекс”. Према начину творбе најпре се разматрају изведенице добијене префиксацијом, затим се испитују речи са везаним основама, и на крају сложене лексеме. У вези са префиксима *без-*, *не-*, у одељку бр. 2, *Именице и придеви с префиксима без- и не-* (стр. 92–107), В. Јовановић примећује да је продуктивност посматраних префикса у немаркираној употреби у савременом српском језику фреквенцијски знатно нижа, док је у текстовима религијске садржине веома заступљена (нпр. *безбожје*, *бесјочейни*, *неживој*, *немислен*). Префигиране речи се анализирају и у четвртм и петом потпоглављу, *Придеви с префиксом пре-* (стр. 107–111), какви су нпр. *преисјодњи*, *преблајословен*, и *Глајоли и именице с префиксом о-* (стр. 111–114), нпр. *облајородити се*; *обесвећивајти* са именицама изведеним од тих глагола. Функционалностилски маркирану лексику аутор испитује и у шестој целини *Речи са основом (-)слов(-) и њеним проширеним варијантима (-)словес-, -словје, -слов(и)је* (стр. 114–121) и уочава да су посматране везане основе суфиксоиди семантички еквивалентни основама грчког порекла (*-слов* : *-лој*). У седмом потпоглављу, *Сложенице* (стр. 121–130), анализирају се именичке (нпр. *свеоживишељ*, *бојовајлоћење*), придевске (нпр. *једнобийшан*, *ојњезрачан*) и глаголске (нпр. *обојојвориши*, *јразнословиши*) сложенице међу којима нај-

већи број има религијску компоненту значења. Затим следе два потпоглавља посвећена посебним семантичким пољима и употреби стилских фигура у богословском стилу код владике Николаја Велимировића. У осмом одељку, *Из лексике српске православне духовности и културе* (стр. 131–141), разматрана је лексика са значењем или са компонентом значења које припада сфери српске православне духовности кроз семантичка поља *Бој*, *Бојородица*, *анђели* и *свештеници*. Такође су испитивани стилски поступци којима се постиже сликовитост језичког израза (одељак *Библијске метафоре и поређења*, стр. 141–148). Као посебна целина издвојена је хришћанска интерпретација владике Николаја Жичког народне изреке *и вуци сити и овце на броју* чиме је владика, како оцењује В. Јовановић, проницао у семантичке дубине српског језика (*Јеванђељска интерпретација народне изреке И ВУЦИ СИТИ И ОВЦЕ НА БРОЈУ*, стр. 148–151). Аутор нарочиту пажњу посвећује испитивању старокњижевног лексичког слоја у делу владике Николаја у целини насловљеној *Стиарији лексички слојеви (архаизми)* (стр. 151–164), јер се, како наводи В. Јовановић, појмови православне вере исказују старим (црквенословенским) језиком, а таква лексика је, такође, део богословског стила. У питању су лексички наноси из књижевних језика којима су се до језичке реформе Вука Караџића служили Срби – из српкословенског, рускословенског, руског књижевног језика и славеносрпског (као што су нпр. *баснославац*, *безмолвије*, *йолезан*, *сјасеније*, *сушност* итд.). У односу на старокњижевну лексику у делу владике Николаја Велимировића аутор издваја покрајинизме (нпр. *грукче*, *йонедонеоник* и др.), историзме (нпр. *ђаконис*, *данак*, *хиџон* итд.), архаизме (нпр. *дажд*, *образ* у значењу 'лик, изглед', *келија* итд.). Елементе рускословенског и руског књижевног језика аутор објашњава богословским образовањем владике и употребом црквеног језика као живим средством општења с Богом.

ових појмова. В. Јовановић скреће пажњу на то да има примера чија употреба није прописана нормом. Аутор упућује на потребу да се нормира писање појмова из области православне духовности, што би представљало део опште регулативе употребе српског књижевног језика.

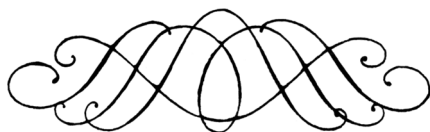
Као посебно поглавље издвојен је Речник светог владике Николаја Велимировића и изузетан је допринос за лексикологију и лексикографију. Овај део је подељен на пет целина. Након *Ойцијих найомена* (стр. 173–175) следи потпоглавље *Лексикоѿрафска обрада речи* (стр. 175–181) у којој се разматрају посебна лексикографска питања попут одабира извора и прикупљања лексичке грађе (стр. 175–176), успостављање одредница (стр. 176–178), обраде маркираних лексичких слојева и употребе стилских квалификатора (стр. 178–181). У посебном одељку издвојено је питање *Лексикоѿрафска дефиниција* (стр. 181–186) које има два дела: *Лексичко значење и концевѿи* (стр. 181–186) и *Померена значења (на ѿимерима библијских речи и израза)* (стр. 186). Речник прати и списак *Техничких и лексикоѿрафских скраћеница* (стр. 187–188). Следи најобимнији део монографије а то је узбузачен лексички корпус (стр. 189–479). Лексемама се приступа као вредносним концептима из области српске православне духовности, као и шире српске културе и живота. Аутор оцењује да речник има карактер тематског тезауруса језика једног аутора и да је њиме обухваћено једанаест тематских група речи међу којима су следеће: општи богословски појмови; лексика врлинословља; свете тајне; црквени календар; храм и његови делови; називи црквене хијерархије и др. Структура речничког чланка у складу је са начином обраде лексема у београдској лексикографској школи: дата је одредница, њене граматичке карактеристике, порекло, квалификатор, дефиниција, и на крају релевантни пример употребе из дела владике Николаја Велимировића, којим се потврђује посматрано значење. Речник нуди и могућности за систематично даље проучавање ономастичких слојева у делу писца. Са аспекта књижевне ономастике могу се посматрати антропоними, топоними и остала ономастичка грађа у семантичким пољима које је аутор назвао *библијске личностѿи, доѿађаји и груѿи појмови и метафорична имена за Божје ѿосѿаси*. Нарочиту вредност речника са диференцијалним приступом у обради представља изнесена мање позната, маркирана лексика српског језика (непознате речи страног порекла, застареле речи, застарела значења неких лексема, покрајинизми, дијалектизми) чиме се она осветљава и приближава како истраживачима, тако и читаоцима, поклоницима дела владике Николаја Велимировића.

У *Закључку* се синтетички излажу главна запажања у вези са спроведеним истраживањем. Списак литературе и референтних извора са системом скраћеница, дат на крају књиге, садржи радове, српских и иностраних аутора, који су релевантни за теоријска проучавања питања посматраног у књизи,

затим описне, етимолошке речнике и граматике српског језика, славеносрпског језика, црквенословенског језика, и друге специјалне и термилошке речнике, енциклопедије, лексиконе, азбучнике, на српском и руском језику.

Сви елементи ове књиге, готово енциклопедијског приручника за читање дела владике Николаја кроз призму науке о језику, чине је јединственом. У аналитичком делу аутор наступа као ванредан филолог, а у речничком поглављу као изузетан лексикограф. Ово дело је намењено стручњацима и научницима, теолозима, истраживачима различитих грана српске филологије, граматике, семантике, стилистике, лексикологије, лексикографије, а такође и историје српског књижевног језика, али и широј читалачкој публици. Написана прегледним, прецизним, занимљивим стилем, књига је важан допринос студијама посвећеним животу, стваралаштву, језику и стилу дела светог владике Николаја Велимировића, теолингвистици уопште, као и српској лексикографској пракси.

Милица С. Божић Синчук
Институт за српски језик САНУ, Београд
milica.sincuk@isj.sanu.ac.rs

МАЛИ САВЕТИ

Недавно сам у једној сѣ старој књизи ѿрочиѣала 'крај ватара'. Да ли је облик ватара исираван?

Љиљана Чолић, Београд

Облик *ваїџара* је исправан. Налазимо га и код И. Андрића: Крај тих *ваїџара* крећу се или седе људи, у послу, у разговору (Немирне године), В. Дедијера: Они другови крај *ваїџара* разбежаше се куд који (Дневник), А. Шантића: Уз пламенове *ваїџара* крај воде, / С цурама стаса вита кô у јеле / Играју коло весници слободе!, Б. Пекића: Андрија почиње да пева носталгичну партизанску песму, која се певала крај *ваїџара* (На лудом, белом камену).

Данас је, ипак, чешћи (што не значи и једино исправан) облик *вайџри*. Свуда се димило од војничких *вайџри* (Крила, С. Краков), Пролазили су наги кроз светлост логорских *вайџри* (М. Павић, Хазарски речник).

Овде је реч о облицима генитива множине именица женског рода на *-а* чија се основа завршава на сугласничку групу. У генитиву постоје три могућности:

1) да се дода наставак *-а*, а да се сугласничка група разбије самогласником *а*: *сїѣранака*, *цркава*, *бїѣѣака*, *їреѣака*, *г(ј)евојака*, *їусака*, *иїала*, *їїреѣаѣа*, *смокава*, *бресака*, *врѣиѣаѣа* (поред *врѣиѣѣѣи*), *жениѣаѣа* (поред *жениѣѣѣи*), *косиѣаѣа* (поред *косиѣѣѣи*), *одреѣаѣа* (поред *одреѣѣѣи*);

2) да се дода наставак *-a*, а да сугласничка група остане очувана, што је увек случај са групама *сѣи*, *зг*, *ѣи*, *жг*: *ласѣи*, *ѣисѣи*, *жлзг*, *бразг*, *звзг*, *бѣи*, *фѣи*, *нужг*; непостојано *a* се не умеће никада у овим групама;

3) да се дода наставак *-и*, што је најчешће случај код изведеница на *-ка*: *мајки*, *(к)ћерки*, *војски*, *бајки*, *йинејмерки*, *йенисерки*, *амазонки*, *амайтерки*, *Бачванки* и именица као: *борби*, *кавѝи*, *казни*, *калфи*, *лойѝи*, *молби*, *нейравди*, *йрейѝњи*, *радњи*, *слуѝњи*, *смеѝњи*, *смуйѝњи*, *чавки* и сл.

Немали је број дублета (поред већ наведених под 1): *йримедаба* и *йримедби*, *йприредаба* и *йприредби*, *йрийоведака* и *йрийовеѝки*, *изложоба* и *изложби*, *йрдња* и *йрдњи*, *колевака* и *колевки*, а и употреба сва три обрасца: *дуйѝа*, *дуйѝа*, *дуйѝи*.

Велика су превирања у дистрибуцији ових наставака и нормативни приручници дају само начелне препоруке указујући на тенденције развоја књижевног језика и у великом броју случајева се признаје слободан избор између наставка *-а* и наставка *-и*. То је случај и са именицом *вайѝра*, чији генитив може гласити и *вайѝара* и *вайѝри*.

Р. С.

Да ли су йравилни облици свјештеник и свјештенство, који се јављају у йовору и йисаним йтексѝовима у Црној Гори.

Зоран Ристовић, Нови Сад

Са становишта књижевног језика исправни су само облици *свеѝѝеник*, *свеѝѝенсѝво*, *свеѝѝенички* и сл. Ове речи су у вези са речима *свеѝѝи* (*sanctus*), *свеѝѝосѝ*, *свеѝѝиња* (*свеѝѝеник* је чином посвећења, рукоположења оспособљен за вршење црвених обреда и богослужења), које и у екавским и у ијекавским говорима имају само облике са *е*, јер је ово *е* некада давно настало од старог гласа *ен*. Глас *ен* је био и у речима *йеѝѝ*, *месо*, *йочеѝѝи* и као што се нигде не каже *йјеѝѝ*, *мјесо*, *йочијеѝѝи*, не треба говорити ни *свјеѝѝосѝ*, *свјеѝѝеник*, *свјеѝѝенсѝво* и сл.

Откуда то је у овим речима? Мешањем ових облика са облицима *свеѝѝао*, *свеѝѝосѝѝ*, *свеѝѝлеѝѝи*, који у ијекавским говорима (и у Црној Гори, и у Херцеговини, и деловима Србије итд.) гласе *свијеѝѝао*, *свјеѝѝосѝѝѝ*, *свијеѝѝ.љеѝѝи*, у којима *е*, односно (*и*)је воде порекло од некадашњег гласа *јаѝѝ*, које имамо, нпр., у *млеко* – *млијеко*, *леѝо* – *лијеѝо*, *вера* – *вјеѝа* итд.

Р. С.

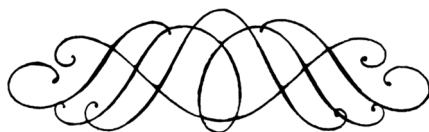
Лица су ухайѝена прекључе и до данас морају биѝѝи саслуѝана, йреноси Полиѝѝика изјаву једноѝ йолиѝѝичара.

У наведеној реченици погрешно је написан прилог *йрекључе*. Требало је написати *йрекјуче*.

Прилог је сачињен од предлога *ћрек(о)* и прилога *јуче*. На споју двеју речи не долази ни до каквих гласовних промена и стога прилог сачињен од ове две речи може да гласи једино *ћрекјуче*.

Облик *ћрекључе* је дијалектизам, раширен у српским народним говорима (па и у оном који је у основици српског књижевног језика). Појава *љ* у овој речи лако је разумљива када се зна да се у домаћим речима углавном не јавља сугласничка група *кј*, док је група *кљ* сасвим обична (*кључ*, *кључајти*, *кљун*, *кљувајти*, *кљуцајти*). Овако је у дијалектима. Овде је, међутим, реч о књижевном језику, а његова правила налажу да се пише и говори једино *ћрекјуче*.

Р. С.

ОДЛУКЕ ОДБОРА ЗА СТАНДАРДИЗАЦИЈУ СРПСКОГ ЈЕЗИКА

БОЉЕ ЈЕ РЕЋИ ДОДАТНА ВРЕДНОСТ

Одбору за стандардизацију српског језика, крајем септембра 2004. године, обратио се Југослав Перовић, новинар Танјуга, дописом следеће садржине:

Молим вас да ми разјасните једну дилему, у коју сам „запао” након доношења једног од најважнијих закона у нас у последње време.

Реч је о увођењу „Пореза на *гoдaйи́ну* вредност”, који пола наших медија назива „Порез на *гoдaйи́у* вредност”, како је објављено и у *Службеном гласнику*.

Међутим, на сајту Министарства финансија Србије пише „Порез на *гo-гaйи́ну* вредност”, што и ја сматрам да је исправно, али половина мојих колега новинара мисли и пише друкчије.

Сматрам да је појаву оваквих и сличних дилема потребно хитно решити, како се не би, евентуално, „одомаћило” погрешан термин, јер се он касније знатно теже исправља.

Унапред захваљујем и молим за брзо реаговање.

Реаговање Одбора

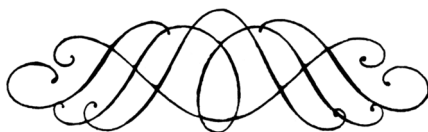
У Комисији бр. 7 консултовали смо се телефоном а консултовали смо још неке колеге у Одбору. Свима је у уху придев *гoдaйи́ни* (вероватно само с одређеним видом, који је у женском и средњем роду, ако се занемари нагласак, истоветан с одређеним), и сви сматрају да је за термин боље изабрати синтагму *пoрeз нa гoдaйи́ну вpеднocт*.

И у другим синтагмама чује се само *гoдaйи́ни* (*гoдaйи́не шeщкoћe*, *гoдaйи́ни пpоблeми*, *гoдaйи́на бyкa* итд.), а у образложењу предлога многих закона често се каже да за њихово спровођење нису потребна *гoдaйи́на cpeдcтвa* у буџету Републике Србије. У начелу је бољи „чист” придев (изведен, у овом случају, помоћу суфикса -ан/-ни) него трпни придев употребљен атрибутивно, осим ако не постоје разлози за успостављање семантичке разлике, каква нпр. постоји између придева *paдaн* и *paдни* или придева *cмpи́aн* и *cмpи́ни* (*Paдни чoвeк нијe мopaо бити́и paдaн иaкo сe и́aкo звao; Cвaки јe чoвeк cмpи́aн и cвaки мoжe нaпpавити́и cмpи́ни пpex*). У начелу, такође, трпни придев – мада ни то није обавезно – тражи везу *c ким* или *c чим*.

У конкретном случају, није, разуме се, неправилно ни једно ни друго, али нам се синтагма *гoдaйи́на вpеднocт* чини мање упитном, док би синтагма *гoдaйи́а вpеднocт*, односно *пoрeз нa гoдaйи́у вpеднocт*, вукла к томе да ваља прецизирати чему је *вpеднocт* *гoдaйи́а*.

Обавили смо разговор и у Министарству финансија и у Републичком секретаријату за законодавство. И њима је у уху придев *гoдaй̑ни*, односно *гoдaй̑на*. Подсетили смо и једне и друге на то да је Одбор својевремено, још у августу 1998, одговарајући на питање ЗОИЛ „Дунава” у вези с недоумицом око *акционарско̑/геоничарско̑/геоничко̑ друш̑и̑ва*, донео (у Одлуци бр. 3) препоруку да се да предност *геоничарском друш̑и̑ву*. Наиме, сматрало се да је синтагма *геоничарско друш̑и̑во* најбоље решење стога што је стилски оправданије узети преведеницу *геоничар/дионичар* него позајмљеницу *акционар*, док је између краћег *геоничко/дионичко* и дужег облика *геоничарско/дионичарско* бољи дужи облик јер се, ипак, удружују људи, власници деонница, а не саме деонице/дионице.

У сваком случају, синтагма која оличава термин треба да буде устaљена и, ако је могуће, једнозначна. Према томе, без обзира на то што је синтагма *йорез на гoдaй̑у вреднос̑и̑* могући превод енглеске синтагме *value added tax* (где је *added* партицип, с основним значењем *гoдaй̑[u/a/o]*), у српском је боље рећи *гoдaй̑ни*, дакле боље је усталити синтагму *йорез на гoдaй̑ну вреднос̑и̑* него синтагму *йорез на гoдaй̑у вреднос̑и̑*.

ПИСЦИ О ЈЕЗИКУ

Свeтѣи Јован Лeстѣвичник

ИЗ ЛЕСТВИЦЕ

Поука XXIII

О НЕОПИСИВИМ ХУЛНИМ ПОМИСЛИМА

Горе смо чули да од злог корена и зле мајке произлази још гори плод: од погане гордости рађа се неописива хула. Стога је и њу потребно изнети на видело, будући да није нешто ситно. Она је један непријатељ и противник, који је много опаснији од свих других. Што је још горе, ми нисмо у стању да помисли хуле без тешкоћа кажемо своме духовном лекару, да их исповедимо и жигошемо. Зато су многи често падали у очајање и губили наду.

Тај опаки грех им је, наиме, као црв у дрвету, упропастио сву наду.

Овај свеокаљани демон често воли да и на самој литургији, и у сами час освећења Тајни, хули на Господа и на Свете Дарове који се приносе. То нам најјасније и показује да те безаконе, непојмљиве и неизрециве речи, у ствари, у нама не изговара наша душа, већ богомрзац демон, који је збачен са неба због тога што је и тамо покушао да хули на Господа. Јер, да су те непристојне и недоличне речи заиста моје, како се онда, примивши Дар, клањам? Како бих могао у исто време да псујем и да благосиљам?

Многе је људе овај обмањивач и упропастителъ душа доводио често и до лудила. Ни једна друга помисао не исповеда се тако тешко као ова. Зато она често са многима дочека и старост. А демонима и хулним помислима ништа тако не даје снаге у нападима на нас, као то што их неисповеђене гајимо и скривамо у срцу.

Нико не треба себе да сматра виновником хулних помисли. Господ је срцежалац. Он разуме да такве речи нису наше, већ непријатеља наших.

Пијанство је узрок спотицања, а гордост је узрок недостојних помисли. И мада онај који се спотакнуо није крив за само спотицање, за пијанство ће свакако бити кажњен.

Кад станемо на молитву, те нечисте и неизрециве помисли устају на нас. Кад се молитва заврши, оне одмах одлазе. Оне се нерадо упуштају у борбу са онима који и не обраћају пажњу на њих.

Тај безбожни дух не само што хули на Божанство и на све што је Божије, већ у нама изговара и непристојне и најсрамније речи, како бисмо оставили молитву или пали у очајање. Јер, овај зли и сурови тиранин многе људе одвуче од молитве, многе од Светих Тајни одвоји, некима тело изнури тугом, а друге постом измучи, не дајући им ни часа одмора. Он то чини не само са световњацима, него и са људима који воде монашки живот, говорећи им стално да им уопште нема спасења и да су беднији од свих неверника и многобошца.

Човек који хоће да се избави од духа хуле који га узнемирава, нека добро зна да за хулне помисли није крива његова душа, већ сам нечисти демон, који је рекао Господу: *Све ово даћу њеби ако љагнеи и љоклониш ми се* (Мт. 4, 9). Зато и ми, презирући га и не придајући никакав значај помислима које он убацује у нас, рецимо: *„Иди од мене, сатано! Господу Богу свом ћу се клањати и Њему јединоме служити* (Мт. 4, 10). А мука твоја и реч твоја вратиће се на главу твоју, и на теме твоје пашће хула твоја у садашњем и у будућем веку (уп. Пс. 7, 17)”.

Ко би на неки други начин хтео да победи демона хуле, личи на човека који би покушао да рукама својим ухвати муњу. Јер, како да ухвати, како да се расправља и бори са оним који одједном, као ветар улеће у срце, у магновењу изговара реч и одмах нестаје? Сви други противници стоје, прихватају борбу, оклевају и дају времена ономе који хоће да их нападне. А овај – не! Напротив, тек што се појави, одступа; тек што проговори, одлази.

Тај демон често има обичај да се врти око најпростодушнијих и најбезазленијих по уму. Јер, они се тиме узнемиравају и збуњују много више него други људи. У њима се све то збива, може се рећи, не по гордости, него по зависти демона.

Престанимо судити и осуђивати ближњег па се нећемо плашити хулних помисли. Прво је узрок и корен другога.

Као што човек, закључан у кући, чује речи оних који напољу пролазе, мада сам с њима не говори, тако и душа, боравећи у себи и слушајући хуле демона, осећа узнемирење због онога што говори онај који пролази кроз њу.

Ко презре овог демона, ослобађа се и од страсти, а ко мисли да води борбу с њим на неки други начин, подлећи ће му коначно. Јер, ко хоће речима да савлада духове, личи на човека који хоће да закључа ветрове.

Један ревносни монах, злостављан од стране овог демона, око двадесет година исцрпљиваше своје тело постом и бдењем. Но, пошто не осети никакве користи, написа на хартију своју страст, те оде једном светом човеку и даде му је да прочита, бацивши се лицем на земљу тако да ни погледати није смео у светог. А када старац прочита то што је на хартији било написано, осмехну се, подиже брата и рече: „Стави руку своју, чедо, на мој врат”. Пошто је брат то учинио, велики му рече: „Нека тај грех буде на моме врату, брате, без обзира на то колико је година био у теби и колико ће још бити. Само ти њему немој придавати никакав значај”. Тај монах је после тврдио, да још није био ни изашао из келије старчеве, а страст је већ била ишчезла. То ми је, са захвалношћу Христу, испричао управо монах који се налазио у искушењу.

Ко је однео победу над овом страшћу, протерао је гордост.

Поука XXVIII

О МАЈЦИ ВРЛИНА, СВЕТОЈ И БЛАЖЕНОЈ МОЛИТВИ, И О ДУХОВНОМ И ТЕЛЕСНОМ ПОНАШАЊУ ЗА ВРЕМЕ МОЛИТВЕ

По својој каквоћи, молитва је сапостојање и јединство човека и Бога. По своме дејству, она је одржавање козмоса, помирење са Богом, мајка суза – и њихова кћер у исти мах, умилоствљене за грехе, мост којим се прелази преко искушења, грудобран који штити од сваке муке, разбијање демонских напада, служба анђела, храна свих бестелесних, будуће весеље, бесконачни подвиг, извор врлина, узрочник благодатних дарова, невидљиво напредовање, храна за душу, озарење ума, секира за очајање, потврда наде, ослобођење од туге, богатство монаха, ризница безмолвника, смањивање гнева, огледало духовног напретка, показатељ духовних мера, откривач духовног стања, предсказивач будућих добара, предзнак вечне славе. За онога који се истински моли, молитва је суд Господњи, суђење пред престолом Његовим пре Страшног суда.

Устанимо, и чујмо шта нам ова света царица врлина говори високим гласом: *Ходиџе к мени сви који сѣте уморни и најшварени, и ја ћу вас одморити. Узмиџе јарам мој на себе... и наћи ћете јокој душама ваџим, и исцелете ранама ваџим. Јер, јарам је мој блаи и лековити за велике ѣрехе* (Мт. 11, 28–30).

Ми који желимо да се представимо Цару и Богу, и да разговарамо с Њим, не смемо кренути на пут неприпремљени, да Он, угледавши нас издалека без прописаног оружја и дворске одоре, не би својим слугама и помоћницима

наредио да нас вежу и баце далеко од лица Његова, а молбе наше да поцепају и баце нам натраг у лице. Кад идеш пред Господа, нека ти риза душе твоје буде сва изаткана нитима незлопамћења, иначе ти молитва ништа неће користити.

Нека ти молитва буде сасвим једноставна: цариник и блудни син су се једном речју помирили с Богом (уп. Лк. 18, 10; 15, 11).

Стајање на молитви је на изглед увек исто: у ствари има ту великих разлика и ступњева. Једни прилазе Богу као пријатељу и господару, и приносе му песму и мољење не за себе, него у помоћ другима. Други траже духовно богатство, и славу, и већу смелост пред Богом. Неки траже да их Бог потпуно избави од њихових супарника. Неки, пак, умољавају за неко достојанство. Други моле да им се потпуно опросте дугови. Неки моле за пуштање из тамнице, а други за ослобођење од сваке кривице.

На хартију наше молбе ставимо пре свега искрену захвалност. На друго место нека дође исповедање и скрушеност у осећању душе. Потом износимо пред Свецара наше искање. Овај начин молитве је најбољи, као што је Господ преко анђела објавио једноме брату.

Ако си било када одговарао пред земаљским судијом, имаћеш пример како да се држиш у својој молитви. Ако, пак сам ниси никада излазио пред суд, нити си уопште видео како изгледа судско испитивање, научи се бар на примеру болесника који свог лекара, који се спрема да их реже и пече, преклињу да их поштеди.

У својој молитви немој употребљавати превиспрене речи: често је просто и једнолично тепање деце било најугодније Оцу њиховом који је на небесима. Немој настојати да говориш много, да ти се ум не растури у тражењу речи. Једна реч цариника умилистила је Бога, и једна реч, пуна вере, спасла је разбојника. Многоговорљивост у молитви често разлива ум и предаје га маштању. Насупрот томе, скромност у речима најчешће је у стању да сабере ум.

Потруди се да се задржиш на речи молитве која ти у души изазове нарочиту сласт или умилење: тада се и наш анђеол чувар моли заједно с нама.

Не буди превише слободан у својој молитви, макар и стекао чистоту. Напротив, приступи Богу с великим смиреноумљем, па ћеш доћи и до веће слободе пред Њим. Моли се за опроштај грехова чак и када се попнеш на врх лествице врлина, слушајући шта Павле говори о грешницима: *Од којих сам први ја* (1. Тим. 1, 15).

Јело се обично справља на уљу и зачињује сољу, а целомудреност и сузе молитви дају крила. Ако се сав обучеш у кротост и безгневље, нећеш се још много помучити да свој ум ослободиш из ропства. Докле год не стекнемо праву молитву, ми лично на оне који децу уче ходању.

Бори се да привежеш своју мисао уз речи молитве, или боље – да је закључаш у њих. И ако се деси да се услед своје детињске слабости твоја мисао умори и падне, уведи је поново у речи молитве. Непостојаност је својствена људском уму. Али, Онај који све може да учврсти, може и ум наш да начини постојаним. Ако се истрајно подвизаваш, доћи ће и к теби *Онај који одређује њранице мору* људскога ума, и рећи ће му у молитви твојој: *Доћи ћеиш догде, и даље нећеиш њрећи* (Јов 38, 11). Дух је немогуће везати. Где је, пак, Саздатељ духа, све указује потчињавање.

Ако си икад могао гледати у сунце, моћи ћеш и с [Богом] разговарати онако како треба. Како би могао употребити праву реч у разговору са оним што ниси ни видео?

Почетак молитве састоји се у томе да се помисли које приступају одбију кратким речима истог тренутка кад се појаве. Средина је у томе да разум буде само у ономе што се молитвом говори или мисли. Савршенство молитве је отимање ка Господу.

Радост коју у молитви доживи монах који се налази у општежићу јесте сасвим нешто различито од радости оних што се моле у безмолвију. Јер, у првој, можда, има и мало поноса. Друга је, међутим, препуна смиреноумља.

Ако стално вежбаш свој ум да се не удаљава, он ће чак и за трпезом, док једеш, бити у твојој близини, а ако несметано блуди, никада неће бити с тобом.

Велики подвижник велике и савршене молитве каже: *Волим рећи њеи̑ речи умом својим*, и тако даље (1. Кор. 14, 19). Но, то не одговара људима који су у духовном погледу на ступњу детета. Због тога ми, као несавршени, треба да обраћамо пажњу не само на садржајност молитве већ и на то да буде што дужа и што већа. Кроз ово друго се долази до првога. *Јер, гаје*, вели, *чисти̑у моли̑и̑ву ономе који се усрдно моли* (1. Цар. 2, 9), макар се и нечисто, и с муком молио.

Друго је прљање молитве, друго – истребљење, друго – поткрадање, а друго – порок молитве. Прљање се састоји у томе што се човек, стојећи пред Богом, бави одвратним мислима; истребљење – у робовању непотребним бригама; поткрадање – у лутању мисли, које он и не осећа; порок – у прихватању неког прилога [тј. помисли], који му се приближава баш за време молитве.

Ако за време молитве нисмо сами, помолимо се у себи. Ако нису присутни служитељи похвала, можемо се уз то молити и видним начином. Код несавршених, ум се најчешће прилагођава телесним дејствима.

Сви, а нарочито они који долазе да од Цара приме опроштај дуга, треба да имају у себи неисказано велику скрушеност. Док се још налазимо у тамници страсти, слушајмо онога који је Петру рекао: „Опаши се убрисом послушности, свуци са себе жеље своје, и без њих, наг, у молитви својој приступи

Господу. Његову, и само Његову вољу призивај, па ћеш примити Бога, који држи кормило твоје душе и тобом управља сигурно”.

Уставши од светољубља и сластољубља, одбаци бриге, свуци са себе мисли, одреци се тела. Јер, молитва није ништа друго до отуђење од видљивог и невидљивог света. *Штѣа имам на небу?* Ништа! *И штѣа, мимо Тебе, заже-
лех на земљи?* Ништа, сем тога да се у молитви никад не одвајам од Тебе! Једни воле богатство, други славу, трећи имање. *А ја жудим само за штѣм да се љриљубим уз Боја, и у Њеја љоложим наду* бестрашћа мог (Пс. 72, 25, 28). Вера даје молитви крила; без вере, молитва не може узлетети на небо.

Молимо се истрајно Господу, о, грешни људи! Сви бестрасници, пре но што су доспели до бестрашћа, најпре беху страсни. Премда се не боји Бога, судија ће ипак душу, која је обудовела кроз грех и отпад од Бога, одбранити од њеног супарника – тела, и од њених злотора – злих духова, будући да се толико труди пред њим. Као неки добар трговац, Бог благоразумне душе привлачи к љубави својој брзим испуњењем њихове молитве. А неразумне душе, [које личе на] псе, Он глађу и жеђу за испуњењем исканог васпитава да стално буду крај Њега у молитви. Јер, незахвалан пас, чим добије комад хлеба, одлази од онога који му га је бацио.

Немој рећи да ниси ништа стекао, ако у молитви проводиш доста времена а не видиш никаквог плода. Добитак је већ то што се молиш. Какво би ти веће благо и требало – него да се припијаш уз Господа и живиш непрестано у јединству с Њим?

Осуђеник се толико не плаши изрицања своје пресуде колико се ревносни молитвеник боји оног тренутка кад треба да стане на молитву. Ко је мудар и оштроуман, самом помишљу на молитву може сузбити сваку погруд, и гнев, и бригу, и немир, и муку, свако преједање, и искушење, и нечисту помисао. Непрестаном молитвом у души припремај се за стајање на молитви, па ћеш брзо напредовати.

Видео сам како монаси, који су заблистали као звезда у послушности, и који, према својим силама, нису престајали да мисле на Бога – овладавају својим умом и проливају праву бујицу суза чим стану на молитву. Преподобна послушност их је припремила за то.

Молитва у великом скупу праћена је поробљењем мисли и расејаношћу. У усамљености није тако. Али, ту је молитва ометана унијом, а тамо потпомогнута ревношћу.

Тек у рату се види колико војник воли свог цара. А љубав монаха према Богу открива се за време молитве и богослужења. Молитва твоја откриће ти стање у коме се налазиш. Теолози управо кажу да је молитва огледало монаха.

Ко наставља да ради посао и када наступи време за молитву, извргава себе ругању од стране демона. Циљ ових лопова је да нам непрекидно поткрадају време.

Не одбијај да се помолиш за човека који те замоли за ту услугу, без обзира што још ниси стекао дар молитве. Вера онога који тражи твоју молитву спасла је често и онога који се скрушено помолио за њега. Не узноси се ако ти молитва за друге буде услишена: то је вера њихова учинила.

Учитељ од сваког ђака свакодневно без изузетка тражи одговор о свему што је до тада учио. И од сваког ума Бог у свакој молитви тражи да покаже силу коју је добио од Њега. Зато треба пазити: чим почнеш да се трезвоумно молиш, одмах ће се у теби јавити гневљивост. То и јесте циљ наших непријатеља.

Сваку врлину, а највише молитву, треба увек да творимо са великим осећањем. Душа се моли у осећању када се уздигне изнад свакога гнева.

Оно што је задобијено многим молитвама у току многих година, остаје трајно.

Ко је Господа стекао, више се неће трудити да пронађе своју реч за молитву. Тада се Дух моли за њега у њему *уздисајима неизрецивим* (Рим. 8, 26).

Не примај никакву чулну представу маште за време молитве, да не би сишао с ума.

Осведочење о траженоме обзнањује се у молитви. Осведочење јесте ослобођење од сумњи. Осведочење је неоспориво уверење о непознатом.

Трудећи се ревносно око молитве, буди и милостив. Кроз то ће монаси стоструко примити оно што им следује у животу који долази иза овога. Огањ љубави васкрсава молитву која се уселила у наше срце. А кад ова васкрсне, и узнесе се на небо, долази до силаска Огња у одају душе.

Неки кажу да је молитва боља од сећања на смрт. А ја славим две суштинне у једној ипостаси.

Што дуже трчи, добар коњ се више загрева и убрзава трк. (Под трком подразумевам појање светих песама, а под коњем јуначан ум). Такав подвижник још издалека осети борбу и, као спреман, остаје непобедив.

Страшно је отимати жедноме воду испред самих уста. Још страшније је душу која се са умиљношћу моли отргнути од толико жуђене молитве пре него је заврши. Не прекидај молитву све док не видиш да су те огањ и вода [тј. сузе] по промислу Божијем напустили. Можда ти се целог твог живота неће пружити таква прилика за опроштај грехова.

Ко је окусио од праве молитве, често може упрљати ум и једном једином неприкладном речју. Ставши потом на молитву, он више неће наћи оно за чиме жуди.

Једна је ствар трајно надгледати срце, а друга – бити епископ [тј. надзорник] срца посредством ума, који као началник и архијереј Христу приноси словесну жртву. Улазећи у душу првих, свети и наднебесни огањ, како вели један од оних што добише назив Богослова, спаљује сву нечистоту што је

заостала у њој; а друге, опет, просвећује сразмерно постигнутом савршенству. Исти огањ назива се и огњем који спаљује (Пон. Зак. 4, 24), и светлошћу која обасјава (Јн. 1, 9). Стога неки одлазе са молитве као да излазе из ужарене пећи, осећајући олакшање од неке прљавштине и вештаства, а други, као обасјани светлошћу и обучени у двоструку одећу смирења и радости. Они који одлазе са молитве без и једнога од два дејства, молили су се у ствари телесно, да не кажем – јеврејски, а никако не духовно. Тело које ступа у додир са другим телом, трпи његов утицај, и мења се. Како да се, онда, не измени онај који се невиним рукама дотиче Тела Божијег?!

Код нашег сведоброг Цара може се видети понешто што се да видети и код каквог земаљског цара: Он понекад сам, понекад преко пријатеља, или преко слуге, а покатакд и незнаним путем, даје награду своју војницима својим, саобразно томе колико је смирења у нама.

Земаљском цару је мрзак онај који стоји пред њим и од њега окреће главу, разговарајући с непријатељима господаревим. Тако је и Господу мрзак онај човек који стоји на молитви, а прима нечисте помисли. Тог пса који ти прилази отерај оружјем молитве. Ма колико био дрзак, не узмичи пред њим. Ишти сузама, тражи послушношћу, куцај дуготрпљењем. *Јер, који тако ишће, љрима; и који љражи, налази; и који куца, оћвориће му се* (Мт. 7, 8).

Пази да се непромишљено не молиш за жене, да не би с десна био покрадан.

Не треба да исповедаш телесне грехе онако како су учињени, у појединоштима, да не би сам себе навео на искушење.

Нека ти време молитве не буде време за разматрање ни нужних, па чак ни духовних ствари, иначе ћеш изгубити оно што је боље.

Ко се непрестано ослања на штап молитве, неће се спотаћи. Ако би му се то и догодило, ипак неће сасвим пасти. Јер, молитва је побожно тиранисање Бога.

Корист од молитве препознаћемо по сметњама које нам демони праве за време богослужења. Плод, пак, молитве познаћемо у поразу непријатеља. *По љоме љознах да ми желиш добра, шћо се нећријашћел мој, кад дође час за борбу, неће обрадоваћш збој мене* Пс. 40, 12). *Повиках, каже псалмопевац, из свеј срца мој* (Пс. 119, 145), тј. телом, и душом, и духом (уп. 1. Сол. 5, 23). Јер, где су двоје последњих сакупљени, тамо је Бог међу њима (Мт. 18, 20).

Ни телесни ни духовни дарови нису једнаки код свих људи: некима више одговара брзо, а другима спорије појање; први се боре са заплењивањем мисли, а други са незнањем.

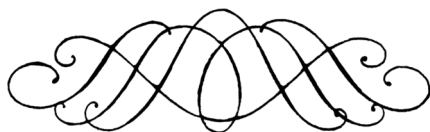
Ако без прекида дозиваш у помоћ Цара кадгод ти се непријатељи твоји приближе, буди спокојан и нећеш се много намучити: они ће сами од себе сместа одступити од тебе. Јер, ти нечисти дуси не желе да виде како путем молитве добијаш победнички венац за борбу с њима. Уз то, они ће морати

да побегну и зато што их молитва пече као огањ. Буди увек храбар, и сам ће те Бог учити како да се молиш.

Немогуће је путем речи научити се гледању. Јер, вид је природан дар. Тако се ни лепота молитве не може схватити само на основу онога што нам други о њој говоре. Јер, она у самој себи има учитеља – Бога, који учи човека знању (Пс. 93, 10), који даје молитву ономе који се моли, и који благосиља године праведника (1.Цар. 2, 9).

(Свети Јован Лествичник, *Лесџвица* (четврто издање), (превео са старогрчког Димитрије Богдановић), Света Гора Атонска: Манастир Хиландар, 2003)

Рубрику уређује академик Милосав Тешић

Ено га Марко.

Шарца краљевића Марка.

Да ли се истиче ипочему?

То ниуколико не мења ствар.

Било је то 2020., 2021. или 2023године.

То је прави медијски рат.

Низашта на свету не бих га изневерио.

Коли ме је тражио?

Ушиј ми то, молим те.

Да ли је сендвич постан?

Позив на сарадњу и претплату

Уредништво вас позива на сарадњу – са задовољством ће објавити ваше прилоге, одговорити на ваша питања, настојати да разјасни језичке недоумице. Прилоге и питања шаљите на адресу Уредништва: Матица српска, 21000 Нови Сад, ул. Матице српске бр. 1 или на e-mail:
ksunajko@maticasrpska.org.rs

Претплату за 2023. годину у износу од 300,00 динара можете уплатити на жиро рачун број 205-204373-09, са назнаком да је сврха дознаке „претплата на Језик данас” а прималац: Матица српска, Нови Сад.